

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB - K Ö N Y V T Á R.
67.

VILÁGTÖRTÉNELEM.

ÍRTA:

CSEH LAJOS,
FŐGYMN. TANÁR.

II. RÉSZ: KÖZÉP-KOR.

POZSONY. 1901. BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

A középkor tárgya és felosztása.

A nyugat-római birodalom bukásával az emberiségnek új korszaka nyílik meg. E korszakban az emberi cselekedetek mozgatója inkább a képzelet, mint az értelem. Az emberek többet gondolnak túlvilági életökre, mint a földire. Innen van, hogy az egyházi szellem az, mely a középkor minden intézményét áthatja. A műveltség tisztán egyházi az ó-kor humanistikus műveltségével szemben. A kor háborúi szintén vallásháborúk.

Tárgyát a középkor ezeréves történelmének először az képezi, hogy mint alakítanak a barbár népek államokat a nyugat-római birodalom romjain.

Előadja azután, hogy a kereszténység mint művelte és szelídítette a népeket. Mint alakul meg Európa keresztény népeinek a szövetsége a pápával s a császárral az élen, s ezzel kapcsolatban a hűbéri szervezet hogyan ver gyökeret.

Majd végül elbeszéli a középkori intézmények bomlását s a nemzeti államok alakulását.

Felosztása a következő:

A) A középkori intézmények (császárság, pápaság, hűbériség) megalakulása.

B) A középkori intézmények virágzása.

C) A középkori intézmények bukása.

A) A középkori intézmények meg- alakulása (476—800).

1. A barbárok letelepedése a nyugati birodalomban.

1. A germánok.

A műveltségében túlérlett római birodalom rom-
jain a germán nép az, mely új államokat alkotott.

Az árja, népek sorába tartozó germán nép a
Dunától az Északi- és a Keleti-tengerig, s a Rajnától
a A'isztuláig terjedő földet lakta. Róma már a köz-
társaság korában érintkezett e néppel, de nagyobb
volt úgy az ellenséges, mint a békés érintkezés a
császárság korában. Egységes népet a germánok
nem. alkottak, bár a közös származás tudata folytán
(Tuisko, Mannl meg volt közöttük az összetartás.

Az első részletesebb tudósítást az említett népről
Tacitus adja „Germaniá“-jában. Az erőteljes, szőke
és kékszemű germán tiszta családi életet élt kőd,
mocsár s erdőtől borított földjén. A férfi főfoglal-
kozása a harcz és a vadászat; a föld megművelését
s a házi munkát a nők, öregek s a szolgák végezték.
A germán fő jellemvonása a szabadságnak min-
denek fölött való szeretete, de árnyat vont erre a
szeszies italoknak s a kockajátéknak túlságos él-
vezete

A germán társadalomban nemeseket (Edle),
szabadokat (Freie), szabadonbocsátottakat
(Lili) s rabszolgákat különböztetünk meg. Nemes
és szabad közt jogra nézve külömbség nem volt, de
régibb származásánál fogva a nemes a vezetést s a
tisztségek betöltését magának igényelte.

A szabad germán földjének közepén építette fel
házát. Több ily külön álló tanya alkotta a köz-
séget (Mark). A községbe tartozók közösen hasz-
nálták az erdőt s a legelőt. A községek alkották a

Gau-t. Több vidék (Gau) együttesen alkotta a törzset. A törzs szabadjai népgyűléseket tartottak, a hol elöljáróikat, biráikat s papjaikat választották, döntöttek háború és béke fölött s ítélték az árulás és a gyávaság bűneiben.

Egy vagy több törzs barczvágyó ifjai valamely önválasztotta vezér (Herzog) köré gyülekeztek s ennek vezérlete alatt indultak zsákmányolni. A zsákmányon közösen osztozkodtak. A vezérhez a kísérőket (Gefolgschaft) a hűség fűzte, mely hűség i viszony a fegyveres nemesség s a királyság kialakulására vezetett.

A germánok vallása természet-imádás. A mindenséget kormányzó főisten: Wuotán (Odin). — Donar, a villámlás s a dörgés istene. Zio. a hadisten. Lohho (Loki), a sötétség és a tagadás istene, l'rikka (Freia), a szerelem s. a szépség istennője. Hellia, az alvilág kérlelhetetlen istennője, a kihez a betegségben s az öregségben meghaltak jutottak. A hősök lelkeit a csataszűzek (Walkürok) Wuotan palotájába (Walhalla) vitték. Voltak törpéik s óriásaik.

Erdőkben, források mentén s hegytetőkön áldoztak isteneiknek. A szentélyt néha egyes fa, gyakrabban egy facsoport alkotta. Templomaik s, bálványképeik csak későbbi időben keletkeztek. Áldozatul növényeket vagy állatokat, néha embereket mutattak be. A papok a nép közös áldozatait mutatták be, a papnők leginkább csak jósoltak, a magánáldozatokat bemutatták a családfők.

Szövetségek. A 3. században a törzsek szövetségekké egyesültek királyok uralma alatt. A nevezetesebb szövetségek:

1. A frankok szövetsége. Az Issei folyó mellett laktak a száli, a tengerparton s az Alsó-Rajna partjain a ripuári frankok.

2. Az alemannok szövetsége, kik a Közép-Rajna. Majna, aFelső-Duna s a határsáncz közt laktak.

3. A szászok szövetsége az Alsó-Elba vidékeit lepte el a Rajnáig.

4. A góthok szövetsége, mely a Tiszától a Donig terjedő földet lakta. A Dnyepertől keletre laktak a keleti, nyugatra a nyugati góthok.

A góthok voltak az elsők a germán népek közt, kik a kereszténységet befogadták. Ulfilas püspök lefordította számukra a bibliát (Codex Argenteus).

2. A népvándorlás kezdete. A nyugati góthok. Alarich.

A népek nagy mozgalmának megindítója a hun nép, mely 375-ben zúdult elemi erővel Európára. 375. Fegyvererejével s vadságával megrettegette még a germán népeket is.

A germán népek közül először a Volga vidékén tanyázó alán népet zúzták szét, majd az ezek háta mögött lakó keleti góthokat győzték meg. A keleti góthok agg királya (Ermanarich) saját kardjába dőlt, népe pedig meghódolt. Már most a nyugati góthok annál kevésbé tudtak a támadásnak ellentállni, mert két király alatt oszlottak meg. Közülök a pogányok visszahúzódtak a Kárpátok zugaiba, a keresztények pedig Valens császártól kértek s kaptak befogadást. De a görög tisztviselők kapzsisága hamar fegyvert fogatott a góthokkal. Valens, ki ellenök vonult, Drinápolynál életét vesztette (378). Nagy Theodosius tapintatos eljárásával 378. lecsendesítette őket s mint szövetségeseknek előbbi lakóhelyökhöz Moesiához, Thrakia egy részét adta. Ezentúl békében is maradnak egészen addig, a míg Arcadius meg nem vonja tőlük az évdíjat.

A nyugati góthok királya ekkor a hatalmas Alarich volt, ki harczosaival elpusztította Make-dónját, Illyriumot s Görögországot Peloponnesosig. Stilicho, a nyugat-római birodalom ministere segítségére ment a testvér-államnak s Alarichot Árkádiában (Pholae) bekerítette. De a két udvarnak még ekkor sem szűnő féltékenykedése megmentette Alarichot, Stilicho futni engedte. Arcadius pedig „dux“ címmel Illyriumot adományozta neki s népének.

Illyrium közelsége a gazdag Itáliában való zsákmányolásra buzdította a góthokat. Alarich már 401-ben Észak-Itáliába tört be, de Stilicho több gőzölnes ütközet után (Pollentia 402, Verona 403) visszazsorította Illyriumba.

A góthok távozása után pedig másodsor mentette mega birodalmat, midőn, Radagais vad germán csordáit szétszórta (Faesulae 405).

A nagy embernek szerencséjével irigyei is szaporodtak, kik a góthokkal való czimboráskodással vádollarak. Mire Honorius elég gyenge volt s kivégeztette a birodalom egyetlen támaszát.

Stilicho kivégeztetése ürügyet szolgáltatott Alarichnak, hogy ismét Itáliába törjön (408). Ravennában ugyan hiába ostromolta a császárt, Róma, a szent város azonban a góthok harmadik támadásának 410. áldozatul esett (410). Három napig rabolták a várost, csak a templomokat kímélték. A népek megrettentek, hogy az „emberiség anyja“, a bevehetetlennek hitt Róma a barbárok pusztításának esett áldozatul.

Róma alól Dél-Itáliába húzódott Alarich, valószínűleg, hogy Sziciliába s Afrikába keljen át, de a hajók hiánya útjában állott e vállalkozásnak» Visszatértében meghalt. Népe a hős királyt a Busento medrében temette el.

Alarich halála után a góthok vezére sógora. Athaulf lett, ki minthogy a hatalmas Góthia megalapítója nem lehetett, a római birodalom megmentője akart lenni. Egybekelt Honoriusnak a góth fogságban levő nővérével, Piacidiával s mint a birodalom vezére Galliába ment, hogy azt a betóduló barbároktól megtisztítsa. Utóda Wallia, a császár beleegyezésével a nyugati góth birodalomnak vetette meg alapját a Garonne és a tenger 410. közt Tolosa fővárossal (415). Hatvan év alatt a kicsiny kezdetből egész Dél-Galliára és csaknem egész Spanyolországra kiterjedő nagy birodalmukat alkották meg. még pedig teljesen függetlenül a császári hatalomtól. Fennállott 711-ig.

3. Barbárok betelepédése, a nyugat-római birodalom provinciáiba.

Az a körülmény, hogy Stilicho Alarich és Radagais ellen a légiókat Itáliába vonta össze, alkalmat adott a barbároknak, hogy megszállják a védtelen maradt tartományokat.

A vandalok, svéveks az alánok Hispánián osztozkodtak meg (409). A vandalok a déli részt (Andalusia), a svévek a nyugati (Lusitania), az alánok az északi részt foglalták le. Mind e népeket azonban részint kiűzték, részint leigázták a nyugati góthok.

Az előbbiekkal körülbelül egy időben telepedtek le Gallia északi részén a frankok, a Rhone s a Jura vidékén a burgundok. a Közép-Rajna környékén az alemannok.

A góthoktól kiszorított vandalogok Afrikába keltek át s azt tiz évi harc után (429—439) elfog⁻⁴³⁹. lalták. Genserich királyuk Karthágóba tette székhelyét s innen pusztította Hispánia, Itália s a szigetek partvidékét. Rombolásuk oly irtóztatos vala, hogy minden nagyobb durvaságot s vadságot nevűkkel jelölünk ma is (vandalizmus).

Britannia római műveltségben élő lakosai a légiók távozta után függetlenek lettek, de ezen függetlenségüket rövid ideig élvezhették. A vad pictek és scótok támadása ellen a jütlandi félszigetről a szászokat s az angolokat hívták segítségül (449).⁴⁴⁹. A Hengiest és Horsa vezérlete alatt megjelent szászok és angolok azonban segítőkéből hamar elnyomókká váltak s ott 7 királyságot (heptarchia) alapítottak (Kent, Sussex, Wessex, Essex, Ostangeln, Mercia, Northhumbria). A britannok részint Wales hegyei közt vonták meg magukat (Artus király mondája), részint pedig Bretagneba (Kis-Britannia) eveztek át.

I. A hunok. Attila (434—453). I

Láttuk, hogy a hunok Európába jövetelükkel a népvándorlást indították meg s hatalmukba kerítették mind azt a földet, mely a Volga s a Középduna közt terül el. Törzsek szerint, külön főnökök alatt éltek, innen van azután, hogy erejüknek megfelelő dolgokat mind addig nem vittek végbe, míg Attilában lángszerű főnökük nem támadt.

Attila nem csak a hun törzseket egyesítette uralma alatt, hanem a germán törzsek is hódoltak parancsszavának el egész Thüringiáig. Nagy birodalmában rend és béke honolt, ha háborúk nem foglalták el, maga szolgáltatta alattvalóinak az igazságot. Fából épült palotái és sátrai valahol a Duna és Tisza közt, talán Szeged táján állottak. Az idegen követségeket nagy fénynyel s pompával fogadta (Priscus rhetor). A nagy fény közt egyedül volt, ki megőrizte egyszerűségét. Nem idegenkedett a római műveltségtől sem, udvarában állandóan tartott görög és latin tolmácsokat.

„Isten ostoráénak tartotta magát, mint a kit Hadúr Kardjával övezett. Állandó réme volt úgy a kelet-, mint a nyugat-római birodalomnak. II. Theodosius a kelet-római császár adót fizetett neki. Csak

akkor hagyott fel a kimerült birodalom zsarolásával, midőn Marcianus adót sürgető követeknek vasat ígért arany helyett. Az ürügyek nagymestere (Honorius jegygyűrűje) ha már háborút indít, alkalmasabbnak tartotta azt a nyugati birodalommal viselni. Mintegy félmillió emberrel vonult a Duna völgyén s a Rajnán át Galliába. Orleans sikertelen ostroma után a cata-launumi síkon (Chalons sur Marne) találkozott *51. Aetius római patrícius seregével (451). Kelet-

Európa harcolt itt Nyugat-Európával, mert a mint Attila seregében a hunok mellett ott látjuk Kelet germánjait, úgy Aetiusnak sikerült a római sereget kibővíteni a nyugati góth. frank, burgund s szász népelemekkel. A történelem egyik legrettenetesebb csatáját vívták meg. Attila az éj beálltával székérsánczai közé vonult vissza, készült a legvégső küzdelemre. De az ellenség, melyet szintén nagy veszteségek értek, nem merte háborgatni..

Meg nem tört erejéről akart tanúságot tenni, midőn a következő évben Itáliát támadta meg. Aquileja s több Pó vidéki város földulásával alkalmat adott Velence alapítására. Róma alól vissza vonult. Elhatározására befolyással lehetek Aetius kemény védekezése, Leó pápa kérelme s ajándékai, a szokatlan éghajlat s a keleti császár támadásai, ígérete beváltásában, hogy a következő évben újból ellátogat, meggátolta a halál (453). Lángesze N. Sándor és Caesar neve mellett biztosított nevének helyet az emberiség emlékezetében.

Birodalma személyével állott szoros összefüggésben. Fiainak viszályai s az alávetett népek magatartása rövid időn belül véget vetettek annak. A hun nép elpusztult, a birodalom területén független országok keletkeztek: a keleti góthoké Pannóniában, a gepidáké Dáciában.

5. A nyugat-római birodalom bukása.

Attila halála a nyugat-római birodalom bukását nem gátolta meg, csak elodázta. Pusztán névleg létezik az már. Vannak császárai, de hatalom nélkül. A császárok alig egyebek, mint játékszerek a bárbar csapatfőnökök kezében.

A válságot előidézte III. Valentinianus, midőn balgaságában a birodalom megmentőjét

Aetiust kivégeztette. Nem sokára reá maga is erőszakos halállal múlt ki, mire neje Eudoxia a trónbitorló Maximus ellen Genserich vandáljait hívta be. 14 napig pusztították ezek az ó-kori műveltség fészket. A rettegés tetőpontra hágott a birodalomban. Régen magyarázták már Romulus 12 sasát Róma 12 évszázados uralmának. Valamikor büszkeséggel töltötte el a római kebleket, a mint vége felé közeledett az idő. kezdetek benne nem hinni. De a hitetleneket is Róma közeli végéről győzte meg a vandál pusztítás. A 12 évszázad betelt. Romulus Augustulusnak, a gyermek császárnak nevében a birodalom alapítójának a neve ujult meg véletlenül. A sejtelmek valósultak. Odovakar a germán csapatvezér, midőn a császár kérését, hogy itáliában földet adjon népének, nem teljesítette, Romulus Augustulust a tróntól megfosztotta s a császári jelvényeket Zeno kelet-római császárnak küldötte el (476). 4<β.

Zeno kénytelen volt a történetekben megnyugodni, így azután Odovakar névleg mint római patricius, tényleg azonban mint független germán király kormányozta Itáliát. 17 éves uralma visszaadta a sokat zaklatott országnak a békét.

6. A keleti góthok Itáliában. Nagy Theodorich.

Az egykor virágzó Pannóniát a népvándorlás annyira elpusztította, hogy a góthok nem tudtak benne megélni. Királyuk Theodorich Zeno császártól folyton új földeket követelt. Ez, hogy szabaduljon tőlük. Itáliát jelölte ki számukra. Erre Theodorich népével a bitorló Odovakar ellen vonult (489). több ütközetben legyőzte s Itáliában a keleti góthok uralmát alapította meg.

Theodorich Konstantinápolyban magába szívta a műveltség iránt való érzéket. Innen van azután, hogy nagy és nemes czélt tűzött ki élete feladatául. A római műveltség alapján góth karddal akart egy erős birodalmat szervezni. Tiszteletben tartotta, sőt ápolta a római intézményekéi. Fontosabb ügyekben kikérte a senatus tanácsát. Tudós férfiakkal vettemagát körül (Cassiodorus, Boethius). A polgári hivatalokat egészen a rómaiaknak tartotta fenn, a góthoknak ellenben a fegyverforgatást tette kötelességükké.

Igaz ugyan, hogy ez utóbbiak számára a földbirtok egy harmadát lefoglalta, de ennek fejében megszüntette a császárság nyomasztó adórendszerét. Tekintélye oly nagyra nőtt, hogy olyan cím nélküli nyugat-római császár volt, a kinek tőségét a nyugati provinciákban kormányzó germán főnökök is elismerték.

Magasztos szándékát még sem koronázta siker. A művelt s katolikus rómaiak csak ideig-óráig fértek össze a barbár s ariánus góthokkal. A keleti birodalom erősödésével folyton onnan kérték és várták megszabadításukat. Ez a hálátlanság Theodorichot élete végén kegyetlenkedésekre ragadtatta. Megtört szívvel szállott sírjába a nagy fejedelem Politikájával korai pusztulását okozta magának népének is. Emlékét a germán hősmonda tartotta fenn (Berni Dietrich).

7. A frankok. Chlodvig.

Valamennyi germán államalkotásnál nevezetesebb a frankoké, mert míg a többi hosszabb-rövidebb fenállás után elenyészett, addig a frankok két, ma is létező országnak, Francia- és Németországnak vetették meg alapját.

A frankok az V. század elején nyomultak Gallia északi részébe, a hol törzsekre osztlan éltek több király uralkodása alatt. A század végén a királyok sorából a Merovingi családból származó száli frank király, Chlodvig (481—511) tűnik ki.

A Somme és a Loire folyók közt levő területet még mindig a birodalom nevében kormányozta Syagrius római helytartó. Chlodvig Syagriust Soissons mellett meggyőzte s a területet elfoglalta 486.(486). De itt nem állott meg: hogy a frankok egyedüli ura lehessen, rokonait, a többi frank királyokat meggyilkoltatta. Az összes frankok erejét használhatta azután fel a pogány alernannok ellen. S minthogy a kétes kimenetelű ütközetben a keresztény Istent hívta segítségül, a győzelem után neje biztatására is felvette a keresztiséget. E tényben rendkívüli fontosságú az a körülmény, hogy úgy ő, mint népe a kereszténységet katolikus formájában fogadták el. Ily formán a vallás nem gátolta a frankok és a rómaiak összeolvadását, sőt a római műveltség fentartására vezetett.

A katolikus vallás ürügyet szolgáltatott még a további hódításokra is. Adófizetőkké tette az ariánus burgundokat s a katolikusoknak engedményeket csikart ki. A nyugati góthoktól pedig Septimania kivételével Dél-Galliában mindent elszedett.

Csaknem egész Galliát egységes országgá alakította így át, a mi érdemét is képezi. A történelem azonban véres és erőszakos tettei miatt teljes elismeréssel nem adózhat neki, jelleme hiával volt minden erkölcsi nagyságnak.

Chlodvig négy fia megosztzkodott az atyai örökségen. A hódításban a fiuk atyjuk politikáját követték, terjesztették a birodalom határait. I. Chlotar (558—561), ki testvéreit túlélte, a birodalmat ismét egyesítette. Halála után azonban újból négy msjd később (567) három részre oszlott: Austrasiára, Neustriára s Burgundiára.

Az asszonyi gyűlölködésből (Brunehild, Fredegunda) fakadó testvérháborúk a királyi hatalmat meggyöngítették és rovására a nemesi hatalmat emelték.

II. A kelet-római birodalom s a mohamedán hódítás.

1. A kelet-római birodalom.

A kelet-római vagy görög császárság bár szintén ki volt téve a barbárok támadásainak, azoknak áldozatul nem esett. A nyílt helyek ugyan elpusztultak, de mindig tovább éltették azt a városok. A császári udvar fénye is megmaradt, de veszendőbe ment a császári hatalom. Megbénították azt az asszony-uralom, a vallási vitatkozások, a tőr és a mérgezés. De mind eme hibák mellett megmaradt az a nagy érdeme, hogy évszázadokon át ápolója s terjesztője a római műveltségnek. S e tekintetben a legnagyobb érdem a kedvező fekvésű Konstantinápolynak jut.

Arkadius utódai közül a szláv származású

Justinianus (527 - 565) érdemel említést. Kettős cél vezette uralkodásában. Először törvényes alapot akart adni a császári mindenhatóságnak, másodsor mint a császárok egyedüli örököse a birodalmat régi nagy terjedelmében szándékozott visszaállítani.

Tribonianus és más jogtudósok megalkották a „Corpus iuris romani“-t, mely csakugyan támogatójává vált a korlátlan császári hatalomnak, de másrésztől örökbecsű forrásává lett a jogtudománynak. Részei: a Codex Justinianus, praetori és császári edictumok gyűjteménye: a Pandecták vagy Digesták, híres jogtudósoknak elvi jelentőségű döntvényei; az Institutiók, a római jog tankönyve; a Novellák, póttörvények.

Uralmát megdöntéssel fenyegette a Nika-lázadás a s. A császár a circuspártok közül, a melyek egyúttal politikai s vallási pártot is képviseltek, a kékekhez állott, a mi a zöld párt lázadását vonta maga után. Belisar véres utcai harcban levágta a zöldeket, ezzel kiirtotta a régi vallási s politikai elvekhez ragaszkodókat.

A városban történt pusztulást pótolta Justinianus fényes építkezéseivel. A tőle épített Sophia templom legszebb emléke a byzanti bazilika stílusnak.

Kitűnő vezérei Belisar és Narses a birodalom területét a germán népek rovására ugyancsak kiterjesztették.

Belisar Afrikában megdöntötte a vandal birodalmat (634). Az utolsó vandal királyt Gelimeret fogságba hurcolta.

Amalasanthának, N. Theodorich leányának a meggyilkoltatása pedig alkalmat adott Justinianusnak, hogy Itáliát foglalja el. A keleti góthok hiába fejtették ki a legvitézesebb ellenállást Vitigis, Totilas és Teias királyaik vezérlete alatt, Belisar és Narses minden ellenállást megtörték. Itália 555-ben kelet a római birodalom provinciája lett (Exarchátus).

A birodalom keleti határain veszedelmes ellenség jelentkezett az új perzsákban. Justinianus csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudta a birodalom határainál feltartóztatni őket.

Justinianus utódai alatt azonban a birodalom gyengesége rövid időn belül kitűnt. Új ellenségek jelentkeztek, a kik nemcsak hogy sarcolták a birodalmat, hanem nagy területeket is szakítottak el belőle.

A longobardok Itáliában. Valószínűleg Narses meghívására a longobardokat Alboin királyuk Pannóniából Itáliába vezette (568). Megszállták ott a longobardok nemcsak a nevükről elnevezett Észak-

Itáliát, de idővel Friaul, Spoleto és Beneventben is longobard herczegségek keletkeztek. A kelet-római birodalom birtokában Ravenna, a velenzei partok s Calabria maradtak. A római püspököknek sikerült függetlenségét megőriznie.

A VI. század végén Theodolinda királynő közreműködésével áriánusokból katolikusokká lettek a longobardok. Ezzel ledőlt a válaszfal a rómaiak s a longobardok között, a mi azután összeolvadásukra vezetett. Theodolinda érdemeiért Nagy Gergely pápától Krisztus keresztyének egyik szegét kapta, ebből készítette a lombard vas-koronát.

Az **avarok** a mai Magyarország területén alapítottak több mint 200 évig (568-803) fenálló birodalmat. Támadásuknak ki volt téve Kelet és Nyugat egyaránt.

A **bolgárok** Moesiában telepedtek le. A szláv népek a VII. században át- és átbarangolták az egész Balkán-lélszigelet. A **horvátok** és a **szerbek** ugyanakkor mai hazájukat szállották meg.

Ugyancsak a VII. század folyamán jelentkeztek az arabok.

2. Mohammed és az arab hódítás.

Arábiát, Ázsiának délnyugati nagy félszigetét a sémita fajú arab nép lakta. Politikai és vallási viszonyai olyanok voltak e népnek, a melyek a benne rejlő őserő kifejtését meggátolták. Törzsek szerint szétosztottan éltek, de a törzsek folytonosan viszálykodtak s különböző vallásokat követtek. Az ősi arab isten, Allah tisztelete mellett a sabeizmust, a fétis imádást, a zsidó és keresztyén vallást egyaránt megtalálhatjuk. Sokan a Mekkáéban őrzött Kaabához zárandokoltak, melyet a kureisita törzs őrzött.

A történelemben csak akkor kezdenek szerepelni, midőn a politikai és a vallási egységet megalkotja közöttük Mohammed.

Mohammed 571-ben született a kureisita törzsből. Kereskedő létére utazásokat tett. Syriában felületesen megismerkedett a zsidó- s a keresztyénvallásokkal. Később Kadidsa nevű özvegy asszonnyal kötött házassága folytán megszabadult az anyagi gondoktól. Elmélkedésre adta magát s elhatározta, hogy népének megváltója lesz.

A Mohammedtől hirdetett vallás az izlam (isten akaratában megnyugvó). Alaptana: Egy az Isten (Allah) s Mohammed az ő prófétája. Felújította tehát az ő arab egy Isten-imádást s kiegészítette a zsidó és keresztény vallásokból vett erkölcsi tétélekkel. Elrendelte a napi ötszöri imádkozást és mosakodást, a Mekkába való zarándoklást. Erényekül hirdette a böjtölést, alamizsnálkodást. Tiltotta a lopást, csalást s uzsorát. Megengedte a többnejűséget, tanította a túlvilág! életet. A hívő másvilági boldogsága annál nagyobb, minél több vért ontott a hitért.

Mekkából 622-ben a féltékeny kureisiták elűzték (hedzsra), mire Medinába futott, a hol prófétának ismerték el. A medinaiak élén győztesen tért vissza Mekkába s szétrombolta a bálványokat. Azután szép szóval s erőszakkal egész Arábiára rákényszerítette tanait. A görögöket és perzsákat ugyancsak tanai elfogadására szólította fel. A tagadó válasz vétele után háborúra készült, de a halál (632) megakadályozta a megkezdésében.

Tanait utódai a Korán ez. könyvben gyűjtötték össze. Polgári és vallási törvénykönyve ez a mohammedánoknak.

Az izlam terjedését tanainak könnyű megértése, az érzékiségnek való kedvezése, a fatalismus (Isten kinek-kinek élete és halála fölött már előre határozott) kapcsolatban a tanoknak karddal való terjesztésével, a perzsa és a görög birodalmak gyengesége mozdították elő.

A kalifák. Mohammed hatalmát a kalifák (utódok) örökölték, kiknek személyében a vallási, politikai s katonai főhatalom egyesült. Az első kalifák Abu Bekr (632—h34), Omar (634-644), Othman (644- 656) s Ali (656, 661) voltak., Uralmuk alatt az izlam egész Elő-Azsiában s Észak-Afrika jó részében elterjedt.

Az arab nagy-hatalom tulajdonképeni alapvetője azonban Omar, ki meghódította Syriát, Palaestinát, Phoinikiát, Egyptomot s megdöntötte az új perzsa birodalmat. Még többet tett belintézkedéseivel, midőn az adófizetést s közigazgatást szabályozta, az araboknak pedig egyedül csak a kardforgatást tette kötelességükké.

Ali meggyilkoltatása után az Ommaijád

dynastianak mintegy 100 éves uralma (661-750) következett. Székhelyüket Arábiából Damaskusbá tették át, a hol fényes udvart tartottak. Korlátlan hatalmat gyakoroltak, pártfogolták a tudományokat s a művészeteket, megengedték az araboknak is, hogy mint birtokosok a birodalom bármely részében letelepedjenek.

Az egységes birodalom uralkodásuk alatt legnagyobb kiterjedését érte el. Keleten az Indus s Ganges folyóig, északon és délen a sivatagokig mindent meghódítottak. Nyugaton nem állottak meg Afrikában, hanem Tarik átevezett a nevéről nevezett Gibraltáron s véget vetett a X.eres de la Frontéra mellett vívott csatában a nyugati góthok birodalmának Európában további előhaladásukban meggátolták azonban egy részről Konstantinápoly, más részről a frankok, Ázsiában a Brahma-vallás.

Az Ommajjádok uralmának a vallás-szakadás vetett véget. A síiták ugyanis csak a Koránt, s az eddigi kalifák közül egyedül Alit, a próféta vejét ismerték el; a szuniták ellenben elfogadták a hagyományokat is és elismerték a kalifák valamennyiét.

A síiták élén Abul Abbasz elűzte az utolsó Ommajjádöt (750) s leölette a dynastia 90 herczegét. <50- Az egyedüli menekültet, Abderrahmant Hispániában kalifának ismerték el, mi a kalifátus megoszlására vezetett. Az Abbaszidák Keleten Bagdadban székeltek, az Ommajjádok Hispániában, még pedig Cordovában.

Mindkét kalifaságot elgyengítette utóbb a kalifák renyhése s az osztozkodás. Cordovában az Ommajjádok kihalta után (1037) a kalifa-méltóságát senki sem foglalta el többé. Bagdadban a hatalom a török testőrség kezébe került. Togrul bég a kalifának pusztán vallási méltóságát hagyta meg (1058.) és megvetette a szeldsuk-törökök hatalmának az alapját.

Az arabok műveltsége. A milyen vitéz katonáknak váltak be az arabok, ép oly fogékonyságot tanúsítottak a tudományok és a művészetek iránt. A görögök és a perzsák voltak bár tanítóik, de nagy érdemök, hogy a tanultakat értékesítették. Nemcsak hogy nem szűntek meg a tudományokat s művészeteket ápolni, de sok irányban tovább is fejleszték.

tették. A középkori Európának az iparban s tudományokban tanítói voltak: mert míg Európára a tudatlanság sötétsége borult, addig Cordova, Bagdad, Kairó s más arab városok valósággal világító fáklyák gyanánt tündököltek. Nem egy keresztény ifjú a Hispániai arab iskolákban nyerte kiképezését (Gerbert).

A tudományos irodalom minden ágát, a természettudományokat, algebrát, csillagászatot, földrajzot s történelmet egyaránt művelték. Ibn Rosteh történetíró a IX. században a Fekete-tenger partján tanyázó magyarokról is ad tudósítást.

A művészetben a búbajos mór styl-nak a megteremtői. A díszítésben az arabeszk az ő találmányuk.

Iparuk, kereskedelmök s okszerűen (csatornázás) üzött földművelésük a legnagyobb anyagi jólétet biztosította számukra. Városaik kövezték és világítvák, holott ilyenről a keresztény Európában még szó sincs. A keresztény fejedelmek lakásai csak kunyhók a kalifák üvegablakokkal és kéménynyel ellátott fényes palotái mellett. Az araboknak köszönheti Európa sok máson kívül a vászonruha használatának s a fürdésnek meghonosítását.

III. A pápaság, a nyugat-római császárság felújítása, a hűbéri rend megalakulása.

1. A római püspök, mint az egyház feje.

A hagyományok és a szent atyák tanítása alapján már a legrégebb időben az egyház látható fejének, Róma püspökét, mint Péter apostol utódát ismerték el. A római püspökök tekintélye növekedett már a népvándorlások korában, midőn az itáliai nép védőjeként léptek fel a barbárokkal szemben. 400 körül az eddig minden püspöktől használt pápa nevet egyedül Róma püspökének tartották fenn. Főhatalmukat pedig minden fontosabb ügyben érvényesíteni iparkodtak.

Hatalmi körük nagyban tágult a térítésekkel. 500 körül Chlodvig, a hatalmas frank király vette fel a keresztséget. 600 körül Nagy Gergely pápa

közreműködésével a római egyház kebelébe tértek a longobardok, a nyugati góthok s az angol-szászok. E térítési munkában s a pápai tekintély emelésében nagy részök van a szerzeteseknek.

A szerzetesi intézmény Keleten a remete (anachoreta) életből fejlődött ki. Nyugaton a szerzetesi élet megteremtője Nursiai sz. Benedek (529.). Szent Benedek szerzetesei igazán a művelt^{529.} élet terjesztői voltak. A népet földművelésre, iparra oktatták, a vallással erkölceit szelídítették. Másolataikkal fenntartották az ó-kori remekírókat, iskolákban az ifjakat művelték.

Bonifacius, az angolszász származású szerzetes a németeket térítette meg. A pápa mainzi érsek-primássá nevezte ki (723.), a ki azután nem csak hogy egy nagy területet juttatott a pápai főhatóság alá, hanem még a frank egyházban is helyreállította a hierarchiai fegyelmet. Midőn ez időtájt a független ír és skót egyházak szintén elismerték a pápa elsőségét, Nyugaton nem volt senki, ki főhatalmát kétségbe vonta volna.

A pápa azonban nagy hatalma mellett is legalább névleg még mindig a kelet-római császártól függött. A teljes szakadásra jó alkalmul kínálkozott a Keleten kitört képharcz.

Isauri Leó (717—742.) császár eltiltotta a képek tiszteletét, mire egész Kelet a képrombolók és képtisztelők táborára oszlott. A pápa a képtisztelők pöríjára állott s az itáliaiakat fellázította az eretnek császár ellen. A nép elűzte a császári tisztviselőket (726.), az exarchátust a longobardok foglalták el. Midőn az utóbbiak Rómát is el akarták foglalni, a pápák a frank fejedelmeknél találtak támogatást.

2. A merovingi renyhe királyok s a Karolingok.

Chlodvig utódai alatt a királyi hatalom nagyon aláhanvatlott. A királyi udvarok az erkölcstelenségek színterévé válnak, a királyok idejük java részét élvezetek s multságok közt töltik el, az országos ügyek vezetését pedig a major-domusok veszik át.

A major-domusok (udvarnagyok) eleinte mint a királyi ház tisztviselői a jószágot igazgatták, a pártharczok idején a hadak vezéreivé lettek, a

kiskorú és tehetetlen királyok uralkodása alatt pedig az egész kormányzást átvették. A részeknek külön major-domusai voltak, míg nem Austrasia udvarnagya, a Karolingok családjából származó Heristaí Pipin a Testri mellett vívott ütközet után «»; (687.) az összes frankok kormányzását átvette. Méltóságát fia

Martell Károly (711—741) örökölte, ki a germán törzsek fölött nyert győzelmeivel előmozdította a kereszténység terjedését. Támogatta a térítők munkájukban. Az arabok előhaladásának Európában a Tours és Poitiers közt vívott véres 732. ütközettel (732.) állotta útját. Ez utóbbi győzelmének emlékére kapta a Martell, kalapács nevet.

Fia és utóda Kis Pipin (741—768.) Zacharias pápa hozzájárulásával, hogy a cím is a hatalom kezelőjét illeti, a frankok királyává kenette fel 751. magát (751.) Az utolsó merovingit. 111. Childerichet kolostorba küldötte.

Néhány évvel később a longobardoktól szorongatott II. István pápa kereste fel, ki megújította a felkenést. Ezzel megszületett az Isten kegyelméből való királyság. Pipin viszont Rómát mentette fel Aistulf longobard király ostroma alól, továbbá elvette tőle az Ex archatust s a Pentap o l i s t. Azután mindezt oda ajándékozta a pápának s ezzel megvetette az Egyházállamnak az alapját. A pápától a patriciusi címet kapta.

3. Nagy Károly (768—814.).

Nagy Károly eleinte testvérevel Karlmannal uralkodott. Karlmann halála után (771.) egyedül uralkodott a frankok fölött.

Háborúi a legelső hősök sorába emelték.

Legelőször a longobardokat verte le (773—774.), mert királyuk Desiderius Karlmann fiait a pápával frank királyokká akarta kenetni. Desideriust kolostorba küldötte, országát birodalmához csatolta.

A Weser és Elbe folyók alsó folyásainál lakó szászok meghódításához még longobard hadjárata előtt fogott, de az erőteljes nép megtörése csak 33 évi nehéz munka után sikerült (772—804). Valahányszor kivonta Károly csapatait, a meg nem tört nép mindig újból kezdte a háborút. De végül

Widukind főnökük is feladta a reményt, hogy megtarthatják függetlenségüket, felvette a keresztiséget. Károly azután püspökségek és kolostorok alapításával gondoskodottművelésükről, telepítésekkel pedig csendben tartásukról.

778-ban a saragossai emirt segítette meg, de Spanyolországban csak múltó sikereket tudott elérni. Visszavonuló seregének utócsapatát a ron-ce vali völgyben szétverték a baszkok. Ekkor esett el a mondákban dicsőített hős Roland is. A spanyol határgrófságotsak később alapította Károly fia, Lajos.

Több siker kísérte Károly fegyvereit a bajor hadjáratban. Tassilót, a lázongó bajor hercezet leverte s kolostorba küldötte (788).

Tassilo leverése után szövetségeseire az avarokra került a sor. Pipin nevű fia támogatásával kettős hadjáratban leverte őket (791—799), gyűrű alakú sáncaikat kiostromolta s rablott kincseiket zsákmányul ejtette. A Dunáig terjedő földjükön határgrófságokat alapított. A rájuk mért csapást többé az avarok sem heverték ki, rövid idő alatt beolvadtak a frankokba s a szlávokba.

A dánokat az Eiderig szorította vissza. I'gyancsák Károly korában kezdik meg a germán népek az Elbe háta mögött a szlávok visszaszorítását Keletre.

A nyugat-római császárság megújítása. Károly háborúival nagy birodalmat alapított, Európa törzsén az összes germánlakta területeket egyesítette. A római birodalom bukása óta ily hatalmas állam nem létezett, ép azért Károly a császári címet akarta felvenni. De jó ideig nem juthatott dűlőre, mert sem a kelet-római császári udvar, sem pedig a pápa nem akartak ebbe beleegyezni. Elérkezett az idő, midőn a keleti birodalmat Eirene császárné kormányozta. A köz-felfogás szerint nő nem visel-hette a császári méltóságot. Ez időben történt, hogy III. Leó pápát ellenfelei elűzték. Károly a pápát visszavezette Rómába, a pápa az egyezmény értelmében a rómaiakkal császárrá kiáltatta ki s megkoronázta (800 decz. 25). E ténynyel a közép-soo. kori keresztény Európának két feje lett. Világi feje a császár, egyházi feje a pápa. Egymástól kölcsönösen függnek: az egyházi állam patriciusa a császár, viszont a császárra koronázás joga a pápát illeti.

A viszony szabályzatlansága azonban utóbb hosszas háborúkra vezetett az elsőségért.

Károly belső intézkedései. Károly a nagy birodalmat nem csak megalapítani tudta, hanem szervezni is. S épen a szervezési munkája volt az, melyet a későbbi fejedelmek mintául vettek, így pl. Szt. István.

Birodalmát jó törvényekkel látta el (*capitularia*). Az őszi gyűlésen tanácskozott birodalma főbbjeivel, a tavaszi gyűlésen kihirdették az alkotott törvényeket a megjelent szabadok előtt.

Az egész birodalmat gaukra osztotta. A gauk élén állottak a grófok, kik az igazgatás és igazságszolgáltatás teendőit végezték, egyúttal vezetői voltak a hadaknak. Több gau egyesítéséből alakult a határok mentén a mark. A markot kormányzó gróftól nagyobb katonai hatalma különböztette meg az előbbtől. A grófok működését ellenőrizték a kiküldött egyházi s világi nagyok (*missi dominici*), kik negyedévenként járták be a rajok bízott kerületet.

A császári hadsereg zömét független birtokosok alkották, kik saját költségükön katonáskodtak. Kivülök jelen voltak az egyházi és világi nagyok (*seniores*) vazallusaikkal.

Károlynak másik, egyúttal legnagyobb érdemét a műveltség terjesztése s fokozása képezi. Az anyagi jólét emelése céljából gondját a földművelés, ipar és kereskedelemre egyaránt kiterjesztette. Utakat s hidakat építtetett. Saját számadásainak pontos vezetésével másokat is hasonlóra buzdított.

A középkor sötéttségét iskolák alapításával iparkodott oszlatni (Fulda, S. Gallen). Az udvari iskolát maga ellenőrizte. Udvarában akadémiát alapított, a melynek tagjai közt a tudós angolszász Alkuint, Paulus Diaconust, a longobardok történetíróját, továbbá Einhardot, magának Károlynak életíróját találjuk. Meghonosította az Olaszországból áthozott egyházi éneket, a művészetekben pedig a byzanci stílust.

Károly családja körében a legegyszerűbb életet élte, fényt csak az idegen követségek fogadásánál fejtett ki (Harun al Rasid). Legnagyobb részt a Rajna mentén épült palotáiban (Pfalz) felváltva tartózkodott (Aachen, Ingelheim, Nymwegen). Vele sírba a középkor legnagyobb alakja szállott, kit a

nagy melléknév mint hadvezért s mint szervezőt egyaránt megillet, de bizonyára leginkább megilleti az, mint a műveltség terjesztőjét,

4. A hűbériség.

Hűbériség alatt a középkor társadalmi szervezetét értjük. E szervezet csiráját megtaláljuk már a galloknál, de kifejlődésre a frankoknál jutott. A frankok ugyanis midőn Galliában hódítottak, a birtok nagyobb részét lefoglalták s maguk közt megosztották. A legnagyobb rész jutott a királynak, a kiséret tagjainak kisebb-nagyobb rész, a mint kiki érdemet tett rá, A birtok le nem foglalt részét, különösen a városokat adófizetés kötelezettsége mellett meghagyták az őslakóknak.

A harcban szerzett szabad birtokot, melylyel ki-ki tetszése szerint rendelkezett, nevezték alodium-nak, nálunk szállásbirtoknak. A szabadok birtokaikat szolgák vagy rabszolgákkal műveltették. A szolgák a termény egy részével, rendesen tizedével (dézsmá) adóztak s némi munkát végeztek (robot). Az ily szolgákból alakult meg a jobbágyosztály.

- Idővel a fejedelem, hogy a nagyokat erősebben magához kösse, birtokaiból résztadott nekik haszonélvezetre azon kötelezettséggel, hogy fegyveres erejükkel támogassák. Ez a kapott birtok a beneficium vagy feudum. A nagyok az adományozásban követték a fejedelem példáját, így alakult azután meg a hűbériség vagy feudalizmus a maga egymástól függő társadalmi osztályaival.

Az egész hűbéri társadalom élén a fejedelem áll. az. egyetlen hűbérúr, a ki senkitől sem függ. Közvetlen a fejedelemtől függő hűbéreseket (vazallusok) a seniorok. A seniorok a fejedelmet nem parancsolóknak. hanem maguk között az elsőnek (primus inter pares) tartották. A seniorok vagy világi vagy egyházi nagyok voltak. E nagyok nem csak vazallusok, hanem egyúttal maguk is hűbérurak. vazallusaik azok voltak, kik tőlük kapták a birtokot. Ezek csak tőlük függték, de nem egyszeres-mind a fejedelemtől.

Az előbbiekből láthatjuk, hogy a hűbéres társadalomban különböző jogú s kötelességű osztályok találhatók. Mindenkinék társadalmi állása a birtok

nagyságától függött. A kinek nem volt birtoka, az nem tartozott a szabadok osztályába. A szabadok vagy nemesek osztályába a papok (főpapok, alsó papok), nemesek (fő- és köznemesek) s a városi polgárok tartoztak. A polgárok szintén, mert ezeknek is volt legalább annyi birtokuk, a melyen házaik felépültek. A nem szabad osztályba a jobbágyok tartoztak. Ez osztályok azonban nem voltak zárt osztályok, mert a nem szabadból a szabadba, a szabad osztályban pedig a legfőbb hűbéri méltóságig feljuthatott az érdemes.

Mindegyik birtokosnak teljes rendelkezési joga volt saját birtokán. A fejedelem sem gyakorolhatta egyebütt felségjogait, mint tulajdon birtokain.

A hűbéri birtokba való beiktatás (inve stitura) nagy ünnepélyességek közt történt. A hűbéres hűségesküt tett, egyúttal hűbérurának valami tárgyat (gyűrű, lándzsa, jogar) nyújtott át. De nemcsak a hűbéres tartozott hűséggel, a hűbérur is köteles volt megvédelmezni vazallusát.

A hűbérrendszer, a mely' a középkor életszükségleteinek legjobban megfelelt, a frankoktól a többi európai népekhez is eljutott s fennmaradt az egész a XIX. századig. Csak azt kell még tudnunk, hogy kezdetben a hűbérbirtok nem volt örökölhető. Örökölhetővé a pártharczok idejében vált.

B) A középkori intézmények virágzása (800—1250).

1. Államalakulások a IX. és a X. században.

1. V. Károly birodalmának a bomlása.

Az utolsó Karolingok.

A nyelv és szokás tekintetében annyira különböző népeket csak N. Károlyhoz hasonló erős kezű és széles látókörű ember tarthatta össze. Utódaiban azonban épen ezek a tulajdonságok hiányoztak. Fia Jámbor Lajos (814—840) maga belátja gyengeségét, midőn már életében több ízben osztozkodást tesz fiai között. Csakhogy' e többszörös osztozkodás hol az egyiket, hol a másikat rövidítette meg,

a mi mindig visszalykodásra adott okot. A császárt, Jámbor Lajost kétszer is letették a trónról s utoljára mindenkitől elhagyatottan fejezte be életét.

Halála után az osztozkodó fiuk. Lothár, Lajos és Kopasz Károly véres háborúkat folytattak egymással. Végre a seniorok sokalták meg a vérontást és a testvérekébékére kényszerítették. A békét Verdunban kötötték meg (843). 843.

A verduni szerződés értelmében Lotharé Itália s az Alpoktól az Északi-tengerig húzódó keskeny földrész, nagyobbrészt a Rajna balpartján elterülő dombos vidék, a nevérol Lotharingiának nevezett rész. 0 viseli a császári méltóságot.

Kopasz Károly kapta a Lothár birtokától nyugatra eső részt Karolingia vagy Neustria néven.

Német Lajosnak Austrasia néven a keleti, germán lakta területek jutottak.

A verduni szerződés pusztán atyafias osztozkodás akart lenni, ennek daczára ez volt az indító ok az olasz, francia és német nemzeti államok kialakulására.

A testvérek halála után Kopasz Károly akarta a birodalmat egyesíteni, noha saját országát sem tudta a betörő normannoktól megvédelmezni. Így tovább tartott a belső czivódás, bár a normannokon kívül az arabok és a szlávok egyaránt támadták a birodalmat.

Kelet és Nyugat utoljára 884-ben egyesült, as84. mikor mind a két rész seniorai elismerték Vastag Károlyt uroknak. De rövid ideig tartott az egyesülés, mert a tehetetlen uralkodót három év múlva (887) a triburi gyűlésen letették. A birodalom a következő 7 részre bomlott: Itália, Németország, Lotharingia, Franciaország, Navarra, a Jurán inneni és túli Burgundia. A császári koronáért Itália apró fejedelmei versengettek.

A Karolingok egy ideig még Német- és Franciaország trónján tartották fenn magukat.

Franciaországban Vastag Károly letétele után Odo párizsi grófot emelték a trónra, ez francia hercegnek nevezte magát s francia nyelven beszélt. Itt a román elem a germán elemet háttérbe szorította lassankint teljesen. Odo halála után közben következtek még Karolingok egész 897-ig, hatalmuk azonban oly csekély, hogy sem vazallusaikat

nem tudták féken tartani sem a normannokat. A vazallusok birtokaikat örökössé tették. Együgyű Károly a normannoknak pedig Normandiát volt kénytelen átengedni. Az utolsó Karolinginak, V. Lajosnak csupán Laon város képezte egész birtokát.

Capet Hugónak, a francia hercegnek meg-897. választásával (897) nemzeti dynastia jutott a trónra.

Németországban a triburi gyűlés után Német Lajos egyik unokája, Arnulf nyerte el trónt, a ki a pápával magát császárrá is megkoronáztatta. A birodalom ellenségeit távortartotta, a magyarok segítségével megdöntötte Svatopluk Nagy-Moraviáját.

Fia Gyermek Lajos (899—911) nem képes megmérkőzni sem a magyarokkal, sem a normannokkal. A birodalom magára hagyatva önálló herczegségekre (frank, szász, bajor, sváb, lothringeni) bomlott.

Gyermek Lajosban kihalt a Karoling család s frank Konrád személyében Németország is nemzeti királyt kapott.

2. Arab és normann népvándorlás.

A szaracénoknak nevezett afrikai *arabok* a IX. században elhagyták a szárazföldet s megszállották a Földközi-tenger nyugati medenczéjének a szigeteit. Áteveztek Szicziából a „Nagy-Földre“, Itáliába, ennek déli részét több ízben elpusztították, sőt Róma külvárosait is kirabolták. Állandóan letelepedtek Provenceba és az egész X. századon át ostorai voltak az Alpok szorosaiban, a Rhone és a Pó völgyében járó kereskedőknek és zarándokoknak.

A **normannok** a germán faj skandináv ágát alkotják. Már a történelem előtti időben telepedtek le a skandináv országokban (Svéd-, Norvég- és Dánország). Zord hazájukból a nehéz megélhetési viszonyok, a kalandvágy s utóbb a kialakult központi uralom egyaránt a tengerre űzték őket. Gyors sajkáikon nemcsak a tengerpartokat járták be, hanem felevezve a folyókon megjelentek a szárazföld belső részeiben. Vagy pedig tanyát ütöttek a part valamely részén s úgy látogatták meg a belső tájakat. De nemcsak rabolni tudott ez az erőteljes nép, hanem több állam kialakítására is befolyt. A kereszténység felvétele után pedig a művelődés iránt mutatott finom érzéket.

Normann államok:

1. Svédország megalkotója Erik (875).
2. Norvégiában atörzseket egyesítette Harald Harfagar (X. sz. elején).

3. Dániát az öreg Gorm alapította (900 kör.).

A királyság megalkotásával ez országokban terjed a kereszténység, a XI. században már általánossá lesz.

4. Oroszországban a Huriktól vezérelt rúszok megsegítették kozár szomszédaiak ellen a szlávokat s megalapították a novgorodi (862). majd a kievi fejedelemséget. Nagy Vladimir byzanti nejevel a kereszténységet is bevitte az országba (988).

5. Normandiát Együgyű Károly adta mint hercegséget Rollónak (911). Normandiához csatolták utóbb Bretagnet.

6. Islandba 970 táján jutottak el, innen átszármaztak Grönlandba, majd Észak-Ámerika keleti partvidékeire (Vinland).

7. A francia normannok a XI. században megalapították a Két-Szicília királyságot.

8. A dán normannok Angliában fészkeltek megmagukat (832).

3. Magyarország megalakulása.

A magyar nép az ural-altaji népcsaládba tartozott. Ős hazája Ázsiában a népek nagy országutjába esett bele, tehát az Ural-hegység és Kaspi-tó között laktak a magyarok. Itt utjokban voltak a szomszéd népeknek, különösen a besenyőknek. Vándorútra keltek s hosszabb tartózkodásra először Lebediában, majd innen is kiszorítva Etelközben állapodtak meg. Az utóbb; lakóhelyükhöz fűződik a vérszerződés, a midőn Árpádot fejedelmévé választotta a 7 törzsfő. Etelközből hívta őket VI. Leó császár segítségül a bolgárok ellen. E segélyadás, győzelmük daczára is szerencsétlenséget hozott rájuk. Az egyesült bolgár-besenyő támadás új haza keresésére készítette őseinket.

Kalandozásaikból ismerték már a Tisza-Duna síkját, a baromtenyésztő lovas népnek ez kínálkozott legalkalmasabb lakóhelyül. Árpád tehát a vereczkei szoroson át mai hazánkba vezette magyarjait. Más részök valószínűleg Erdély szorosain tolult be.

A honfoglalás azonban nem ment egyszerű megszállás számba, mert az itt lakó szlávokat erős munka volt földváraikból kiostromolni s azután hódoló alattvalókká tenni. 900 körül végződhetett be a hódítás, a mikor a Kárpátoktól egységessé alakított földterületből mintegy 200,000 km²-t birtokukba vettek.

A magyarság volt az első az avar uralom megdőlte óta, a mely e területen egységes államot alkotott. Már honfoglalásával nagy szolgálatot tett a szomszéd német népnek, a midőn Szvatopluk Nagy-Moráviájának a kialakulását meggátolta. ->A magyarok letelepedése a legnagyobb szerencsétlenség volt, a mely a szláv világot évezredek óta érte, hogy a magyarok az épen alakuló félben lévő roppant szláv birodalom kellő közepébe ékelvén be magukat, a szlávok sarjadzó reményeit örökre elhervasztották, mondja Palacky, a cseh történetíró. A másik szolgálatot kalandozásaikkal tették, a midőn folytonos támadásaikkal a bomladozó államot egyesülésre készítették.

Az új haza megszerzése után mintegy háromnegyed századot töltöttek kóborló hadjáratokban. Nem az egész magyarság viselte e hadjáratokat, hanem nagyobbbrészt egy törzs vagy néhány nemzetség harczvágyó ifjúsága szövetkezett s ostromozta Nyugatot mint Keletet egyaránt. A nyugati zavart viszonyok s kifejlett harczmodoruk egyaránt biztosította nekik a fölényt. De a győzelmek mellett is kárára voltak ezek a nemzetnek, mert számát folyton apasztották. Veszedelemre válhattak a nemzetnek, a midőn Németország Henrik és Ottó alatt egyesült s a midőn már csaknem minden oldalról keresztény népek övezték. Szerencsénkre a Henriktől szenvedett Riade melletti (933), s az Ottótól rájuk mért augsburgi vereség (955), nemkülönben a Bardas görög vezértől nyert győzelem (970) észre térítették őket.

Az Árpád, Zsolt (907—947) és Taksony (947—972) fejedelemsége alatt űzött kalandos hadjáratoknak Géza (972—997) vetett véget. Belátta, hogy az idegen fajú, vallású s műveltségű népektől övezett magyarságnak el kell pusztulnia, ha nem alkalmazkodik hozzájuk. Betiltotta a hadjáratokat s az Ottóval kötött szövetség értelmében megengedte a keresztény vallás terjesztését. Midőn külföldről

biztosította magát, országában megtörte a törzsfők hatalmát s kialakította a központi hatalmat. A kereszténységet maga is felvette ugyan családjával, de a térítők munkáját nem mozdította elő. Így azután nagyobb eredményt nem is érhettek azok el.

Egészen másképen járt el fia **Sz. István** (997—1038). Ez szóval és saját példájával egyaránt azon volt, hogy népe közt általánossá tegye a keresztény vallást. Buzgóságát siker koronázta. Munkáját betetőzte az egyház szervezésével, 10 püspökséget s a fienczések számára 5 apátságot alapított. Rómából intézkedései jóváhagyását s koronát kért.

II. Szilveszter pápa örömmel teljesítette kérését, továbbra is apostoli joggal ruházta fel s elküldötte a koronát. Esztergom érseke azután 1001 aug. 15. root, megkoronázta Istvánt a magyar nemzet királyává.

István ezzel atyja munkáját teljessé tette. A törzsuralom helyébe saját személyes uralmát helyezte. Leverte Koppányi a somogyi vezért, le Gyulát az utolsó törzsfőt, valamint Ajtonyt, kik az új renddel megbarátkozni nem tudtak. Új méltóságokkal vette személyét körül, rendezte az ország igazgatását. Gyakorolta mind azt a hatalmat, a mit eddig a nemzetgyűlés s a törzsfők együttesen gyakoroltak. Szóval az eddig törzsek szerint élő magyar-ságot nemzetté egyesítette.

4. *A angol monarchia megalakulása.*

A Britanniában keletkezett 7 angol-szász királyságot wessexi Egbert egyesítette (827). Egbert-827. nek, valamint utódainak a dán normannok támadásaival kellett megküzdenie. Mind nagyobb számmal való betelepedésöket azonban meggátolni nem tudták. Egbert unokáját

Nagy Alfrédet (871—901) trónjától is megfosztották s bujdosni kényszerítették. De Alfréd mintegy egy évi bujdosás után ügyesen használta fel a dánok elbizakodottságát, erejüket megtörte. Azután országa szervezéséhez fogott. Visszaállította a régi grófsági intézményt, élén az igazságot szolgáló gróffal (Ealdorman) kinek helyettese a sheriff, egyúttal a pénzügyek kezelője. Az országos ügyeket a bölcs emberek tanácsa» (Witenagemot) intézte. Helyreállította a városokat, fejlesztette az ipart, emelte

az ország műveltségét, maga is több munkát fordított angol nyelvre (Boethius, Orosius).

Midőn utódai alatt a dánok támadásukat megújították, II. Ethelred az Angliában megtelepedett dánokat lemészároltatta (1002). E tény Sveno, majd Nagy Kanut boszuló hadjáratait vonta maga után, kik az Anglia királya czimet is felvették s Kanut, Angliát Dán- és Svédországokkal egyesítette (1016—1035). Kanut fiai hét évig még szintén uralkodtak Angliában.

II. Németország egyesítése. A német-római császárság.

1. A szász dynastia uralma.

A frank hercegi családból választott Konrád (911—918) nem tudott megbirkózni a korona hatalmas hűbéreseivel, azért halálos ágyán a királyi jelvényeket leghatalmasabb ellenfelének. Henrik szász hercegnek küldötte el.

Madarász Henriket (919—936) a frankok és a szászok csakugyan királylyá választották, aki azután főhatalma elismerésére kényszerítette a többi hercegeket. Megalkotta a német szövetséget szász hegemónia alatt. Ej várak emelésével fokozta a birodalom védelmi erejét, a városok pártfogásával pedig az iparnak adott lendületet.

A gyalog és lovas hadak új szervezése után a birodalom ellenségeit fékezte meg. Északon meggyőzte a vendeket, majd hódolatra készítette Venczel cseh herceget. Miután így a seregbe bátorságot öntött, megverte az adó megtagadása miatt Szászországba 933. tört magyarokat az Unstrut mellett Riadenál (933).

A következő évben a szászok ellen vezette hadait s alapját vetette meg a későbbben Schleswignek nevezett Mark-nak. Hatalmát örökölte fia,

Nagy Ottó (936—973). Az első, kit Aachenban történt koronáztatása alkalmával a hercegek mint udvari méltóságok vettek körül. Atyja politikáját követte a német egység megalkotásában, csakhogy a hercegeket nem szövetségstársaknak, hanem alattvalóknak tekintette, kiknek birtokával és méltóságával tetszés szerint rendelkezett. Az ellenszegülőket, köztük saját fivérét is legyőzte s a hercegek

valamennyiét a nádorgrófokkal ellenőriztette. Azzal biztosította azután a belbékét, hogy a hercezségekbe rokonait vagy a hozzá hű szászokat ültette, nem különben, hogy különös pártfogásába vette az egyházfejedelemségeket, számukat szaporította s azokat mindig házához hű embereknek adományozta.

Terjesztette a birodalom határait a dánok s a szláv vendek rovására. Veje Konrád s fia Liudolftól támasztott lázadást elfojtotta, a segítségükre jött magyarokat pedig Augsburgnál annyira megverte (955), hogy ezek jónak látták kalandozásaikkal 955. Németországban felhagyni. A birodalom védelmére alapította Ostmarkot, a későbbi Ausztria magvát.

Ottót győzelmei a keresztény Európa legelső uralkodójává tették. Nem sokára alkalmá nyílt a leghatalmasabb uralkodót megillető császári czimet is megszerezni

Az Észak-Itália birtokáért versenyző burgundi s ivreai ház viszályaiba beleavatkozva nőül vette a meggyilkolt burgundi Lothár özvegyét, Adelheidot: Berengárt. Ivrea örgrófját pedig vazallusává tette (951). Második itáliai útja alkalmával, midőn XII. János pápa segítségül hívte Berengár ellen, magát Rómában császárrá koronáztatta (962).962. Megszületett így a németeknek római szent birodalma.

A pápa hamarosan beleunt a hatalmas pártfogóba, Ottó azért elűzte úgy őt, mint a halálával megválasztott V. Benedeket s helyükbe VIII. Leót tette. A római néppel pedig megígértette, hogy császári beleegyezés nélkül papát nem választanak.

Harmadik itáliai útja alkalmával (966—972) fiát, a már megkoronázott II. Ottót császárrá koronáztatta. Theophana, byzanti hercegnő kezével pedig a Dél-Itáliára való igényt szerezte meg.

Ottó a császári méltósággal igaz, hogy fényt szerzett a német királyi méltóságnak, de az Olaszország birtokára való igények sok bajt hoztak Német- valamint Olaszországnak egyaránt.

Halála előtt a tiszteletére rendezett fényes ünnepségeken (972) Ouedlinburgban Géza magyar fejedelem követei is felkeresték

Nagy Ottó közvetlen utódai a száz házból származott II. Ottó (973-983). III. Ottó (983-1002) és II. vagy Szent Henrik (1002—1024) bár nagy

küzdelmek árán, fentartották úgy a birodalom egységét, mint a császári tekintélyt. Ama törekvésük azonban, hogy minden keresztény fejedelmet vazallus! viszonyba hozzanak a császársággal, a császárság ellenségeinek a számát szaporították. Ez az oka, hogy Czivakodó Henrik, bajor herceggel a császárság gyengítésére szövetkeznek már II. Ottó trónraléptével Géza magyar fejedelem s a lengyel herceg.

II. Henrik alatt a nagy hűbérek újból örökölhetőkké váltak. Szent István magyar király a császár megkerülésé el a pápától kap koronát (1001). A császár nem tudja megakadályozni a normannok dél-italiai államalkotását sem (1016). Mindezek a császári hatalom gyengülésének a jelei.

II. Henrikben kihalt az Ottók-háza.

2. A szüli frank császárok kora.

II. Konrád (1024 -1039) az első király, ki a hercegek egyértelmű bizalma folytán jutott a trónra. Erős kézzel ragadta meg a kormányt. Háza hatalmat gyarapította a sváb s a bajor hercegségek megszerzésével. A fejedelmi tekintélyt emelte, midőn a lengyel s a cseh hercegeket újból a császári főuraság elismerésére szorította, nem különben, midőn Burgundiát III. Rudolf király halála után birodalmához csatolta.

Kétszer járt Olaszországban. Első jártában elnyerte a lombardi s a császári koronát, másodizben pedig kiadta a hűbéri törvényt (constitutio de feudis), a melynek értelmében a kis hűbérek is örökölhetőkké váltak.

Fia megkoronáztatásával megtette az első lépést a császári örökös monarchia megalapításához.

III. Henrik (1039—1056) korában élte a császári hatalom fénykorát. Nem csak a lázongó cseh és 4 lengyel hercegeket igazta le, hanem még Magyarország ügyeibe is beavatkozott. Jó alkalmul kínálkozott erre Péternek a trónról való elűzetése. Henrik Aba Sámuellel szemben pártfogásába vette Pétert, a trónra visszaültette, sőt mint hűbéresének hódolatát is fogadta Székes-Fehérvárott (1044) Világuralmi terveinek a megvalósításához még közelebb hozta őt a clunyi reformpárttal való

szövetkezés. Burgundiában a clunyi sz. benedekrendű monostor ugyanis az elvadult világ megszelídítését tűzte ki céljául. A cél elérésére legelső sorban a szerzeteseknek s a világi papoknak a fegyelmezése vált szükségessé. A midőn a mozgalom némi sikerrel járt, az isteni béke (Treuga Dei) behozatalával a világi 'elem örökös czivódásait korlátozták. A Treuga Dei értelmében ugyanis be kellett szüntetni a fegyveres koczódásokat szerda estétől hétfő reggelig. A reformot elfogadták Burgundiában s Franciaországban, Henrik általánosította azután Németországban.

Henrik még abban is a clunyiak szellemében járt el, hogy a főpapi székeket méltó egyénnel töltötte be, nem árusította azokat pénzért (Simoni a). A pápai szék reformja céljából pedig a clunviakkal egyetértve a sutrii zsinatot hívatta egybe (1046). Itt letette a három simoniás pápát s az újítást pártoló püspökei közül 11. Kelement tette meg pápává, a ki őt azután császárrá koronázta. Utóbb még három pápát tett meg püspökei közül.

Így bár a pápák a császár szellemében jártak el. a sutrii zsinat a császári hatalom tekintetében még' is forduló pontot jelent. Magyarországon I. Endre személyében nemzeti király került a trónra. Henriket, ki főhatalmát megújítani akarta, két ízben kiverték (1051, 1052), úgy hogy kénytelen volt Magyarország függetlenségét elismerni. Gottfriedet, a párttű lotharingiai herceget elűzte ugyan birtokából, de ez tusciai Beatrixot nőül véve leghatalmasabb seniorja lett Olaszországnak, újabb hadjáratát Dél-Olaszországban sem kísérte siker, ott a normann térfoglalást nem tudta meggátolni. Magában Németországban az erős középponti hatalommal akkor elégedetlenkednek leginkább, midőn a hatalom halálával 6 éves fiára

IV. Henrikre (1056—1106) szállott. Agnes özvegy császárné, hogy a zavaroknak véget vessen, a leghatalmasabbakat herczegségek adományozásával vélte a korona hűségében megtartani. A fiatal király gyámságán a szigorú erkölcsű Hanno kölni, s a fényes életet folytató s hízelgő Adalbert brémai érsekek versenyeztek. Az ellentétek a különben jeles tehetségű fejedelmet gyanakvó s erőszakos természetűvé tették. Mint nagykorú is Adalbertre hallgatott

mindaddig, míg a fejedelmi gyűlés az udvarból azt el nem távolította. A jobb útra azonban ezután sem tért, sőt a várépítéseivel a szászok lázadását idézte elő. A szászok kezét fogták az elűzött bajor herceggel, Nordheimi Ottóval s Henriket Ílárzburgból megszalasztották. Henrik békülni akart, de midőn a szász parasztok a császársírokat is megfertőztették, segítő társakra akadt a fejedelmek közt, a kiknek segélyével azután a szászokat leverte (1075). Erőszakos hatalmát így megszilárdítani hitte, midőn a szászok pártfogóra találtak VII. Gergely pápában.

3. Az investitúra harcz.

A clunyi reformpárt céljaival nem egyezett meg, hogy a pápa a császárnak legyen alárendeltje. Azt gondolták, hogy a pápaság magasztos hivatásának csak úgy felelhet meg, ha minden hatalomtól független. Ezen eszme megvalósításán munkálkodott Hildebrand, a benzés szerzetes.

Hildebrand toscánai parasztszülők gyermeke volt, de fényes tehetségeinél fogva őt pápa alatt előkelő állást töltött be s vezette az egyházi állam világi ügyeit. II. Miklós pápával szabályoztatta a pápaválasztást (1059). A pápát nem a nemesség, papság és a nép választja ezután, hanem a kardi-1073. nálisok collegiuma. 1073-ben maga lett pápává s kezdette meg nagy jelentőségű uralkodását VII. Gergely néven.

Szigorúan megkövetelte a papok nőtlenségét (coelibatus) s eltiltotta a simoniát s az investitúrát (gyűrű és pásztorbottal való beiktatás).

Épen a szászok fölött nyert győzelme után szólította fel Henriket is, hogy eddigi erkölcstelen életével felhagyjon s óvakodjék az investitúrától. Mire Henrik azzal felelt, hogy a pápát a wormszi gyűlésen investitúrás püspökeivel letétette. A pápa most Henriket kiátkozta s alattvalóit a hűség esküje 1070. alól felmentette (1076). Ennek nem várt következménye volt. Henriket ellenségei újult erővel támadták meg, sőt a triburi fejedelmi gyűlés letételével fenyegetőzött, ha a következő év tavaszáig az átok alól meg nem szabadul. Ügyével az augsburgi birodalmi gyűlésen (1077. febr. 2) óhajtottak foglalkozni, hova a pápát is meghívták.

Henrik mindenkitől elhagyatva, inkább akart a pápa mint a fejedelmek előtt megalázkodni. Télviz idején hű neje. Berta s egy szolgája kíséretében átkelt az Alpeseken s az épen Németországba törekvő pápát Canossa várában találta, a hol három napi szigorú vezeklés után felmentést kapott azon kötelezettséggel, hogy a fejedelmek előtt magát igazolja.

Canossa jelzi a német császárság fényének a hanyatlását, másrészt a pápai hatalom emelkedését. Gergely elérte, hogy az apostoli széket tekintették minden egyházi és világi hatalom forrásának. Európa többi fejedelmei szintén elismerték még világi tekintetben is a pápa főuraságát, kivéve Sz. László magyar s Hódító Vilmos angol királyt.

IV. Henrik a föloldozás után a helyett, hogy ügyeit Németországban iparkodott volna rendezni, az észak-olaszországi elégedetlenek élére állott. A német rendek erre az átok alá visszaeső helyébe I Rudolf sváb herceget választották meg királyuknak. Olasz- és Németországban egyaránt megindult az elkeseredett harcz. Henrik győzött, Rudolf sebeibe belehalt.

Közben Magyarországon elűzték Salamont, Henrik sógorát s Géza, majd Sz. László foglalták el a független királyság trónját. A lengyel Boleslaw mibe sem véve a hűbéri köteléket, magát királylyá koronáztatta. I

Henriket a sorscsapások nem törték meg, hanem megedzették. Itáliában III. Kelemen ellenpápájával magát császárrá koronáztatta, Gergelyt pedig az Angyalvárban ostrom alá fogta. Guiscard Róbert azonban Gergelyt szorongatott helyzetéből kiszabadította s Salernoba vitte, a hol az megtörhetetlen lélekkel végezte be életét (1085). I'tolsó szavai voltak: loss.

Szerettem az igazságot, gyűlöltem az igazságtalanságot. azért halok meg a száműzetésben.

VII. Gergely halála Henriknek nem jelentette a békét A küzdelmet haláláig (1106) folytatta II. Orbán pápával. Salm Hermann elienkirálylyal, majd Konrád s Henrik fiaival szemben. Bár a pápával kereste a kibékülést, III. Kelemen halála után új pápát nem nevezett ki. de mivel az investitúrával fel nem hagyott, a béke nem létesülhetett.

V. **Henriket** (1106—1125) a pápai párt segítette a trónra, mégis atyja halála után az említett párttal

szemben saját császári főuralmát akarta érvényre emelni. Olaszországba ment, II. Paschal is pápát bíbornokaival együtt elfogta, magát császárrá koronázta s kicsikarta az investitura-jog gyakorlatát (1111). A clunvi párt azonban a pápával az engedményt Henrik távozta után visszavonatta s kimondatta a császárra az egyházi átkot.

Az újból kitört küzdelemnek egy évtized múlva a II. Calixtus pápával megkötött wormszi concordatum vetett véget (1122). A concordatum értelmében a püspököket a kanonokok testületé, az apátokat pedig a szerzetesek választják a császár vagy megbízottjának jelenlétében. A hűbértokokba való beiktatást a császár a jogar (sceptum) átadásával eszközli, nem gyűrű és pásztorbottal. A fölszentelés s ennek kapcsán az egyházi méltóság adományozása a pápa hatáskörébe tartozik.

A lefolyt küzdelemben mint látjuk győztes a pápaság lett, mely a császár mellé egyrangú félnek küzdötte fel magát.

III. A keresztes háborúk kora.

1. A keresztes hadjáratok okai.

A Clunyból kiindult mozgalom új vallásos életnek vetette meg az alapját. Az emberek lelkét egészen a túlvilági boldogság utáni vágy töltötte be. A földi életet csak a jövő életre való előkészületnek tekintették. Nem elégedtek meg az ima s a jó cselekedetek gyakorlásával, hanem testük sanyargatásával akartak a boldogságra nagyobb érdemeket szerezni (asketizmus). Fáradtságos útakra vállalkoztak. Látogatták a szentek ereklyéit, az apostolok sírját Rómában, de különösen Palaestinát, a szent földet, melyet Krisztus urunk földi életével s halálával megszentelt. A szent föld látogatása elég bátorságos volt, míg ott az arabok uralkodtak, de annál több bántódásnak voltak a zarándokok kitéve, midőn az a szeldsuk-törökök kezébe került.

A zarándokok siralmas panaszai, továbbá Komnenos Elek görög császár segélyt kérő szózata a nyugati világ figyelmét a szent földre irányították.

Kész hadsereg kínálkozott a szent hadjáratra a lovagokban. A vallásos buzgalom egyesítette elő-

szőr Franciaország, majd az egész Európa keresztény nemeseit egy eszme szolgálatába. Mindazok, kik az igaz hit, a jog, az özvegyek, árvák s általában a gyöngék védelmére vállalkoztak a lovagok osztályába tartoztak. Sajátos nevelési mód képesítette a nemesi sarjat edzett s bátor harczossá, a míg 21 éves korában lovaggá ütötték. A lovagnak legnagyobb bűne a gyávaság volt.

2. Az első kereszties hadjárat. (1096 — 1099).

A szent föld felszabadításának eszméjével már II. Szilveszter, majd VII. Gergely pápák foglalkoztak, de ezek a tervezetésnél tovább nem jutottak. A tervet újból II. Orbán pápa karolta fel, ki a kor vallásos hangulatát s a lovagságot vévén tekintetbe, elérkezettnek látta az időt a szent hadjárat megindítására. 1095-ben előbb Piacenzába, utóbb Clermontba hívta össze a zsinatot. A szabad ég alatt tartotta itt a lelkesítő felhívást, hogy álljanak be „oly hadúr szolgálatába, kinek kenyere soha el nem fogy, kinek vezetése alatt a győzelem bizonyos, a halál martirság, a fizetés pedig az örök boldogság.“ A beszédet „ez az Isten akarata“¹ kiáltással fogadták s ezren s ezren tűzték fel ruhájukra a keresztet.

Körülbelül egy évig eltartott a készülődés, de először ekkor sem a lovagok, hanem gyülevezs népek indultak útnak. Vezetőik Amiens-i Péter, „vagyonnélküli“ Walter lovag, Gottschalk s Volkmár papok és Emiko gróf voltak. A rabló és dúló hadakat jó részben szétszórta Kálmán magyar király, a kik pedig tovább jutottak, azok Kis-Ázsiában pusztultak el.

A lovagokból álló derékhad 1096 őszén vízen 1906 és szárazon iparkodott a szent földre. A francia, olasz s normann lovagok színe java vett részt a vállalatban. Élükön a kor legjelesebb vitézei állottak: Blois István, Toulousei Rajmund, Boemund, Tarent hercegege fiával a hős Tankréddel, Bouillon Gottfried, Alsó-Lotharingia hercegege két fivérével Balduin és Eustákkal.

A találkozás Konstantinápolyban volt, a hol Elek császár sietett a 600, mások szerint 300 ezerből álló hadat átszállítani Kis-Ázsiába. Bevették itt

Nicaeát s az iconiumi szultán seregét szétverték Dorylaeumnál. Balduin Syriában különvált s a maga számára elfoglalta Edessát. A főszereg Antiochia alá ért, a melyet sok nyomorúság s hosszú egy évi ostrom után tudott elfoglalni, a nagy fölmentő szeldsuk sereget pedig csak a szent lándzsa feltalálása után tudta elűzni.

Végre nyitva állott az út Jeruzsálem, a szent város felé, a melyet a csekély had öt heti erőfeszítéssel 1099. évi után vett be (1099. júl. 15.). A kiállott szenvedések ekkor kegyetlenekké tették a kereszteseket: , személyválogatás nélkül hányták kard élére a lakókat. Csak midőn boszujokat töltöttek, borultak a földre s csúsztak térden állva a föltámadás templomába, hogy bűneik bocsánatáért esedezzenek.

A kedélyek csillapultával Jeruzsálem királyává választották Bouillon Gottfriedet. Az ájtatos lovag azonban csak a „szent sír védője“ címet fogadta el. A királyi címet először utóda Balduin használta.

Gottfried a nagy egyiptomi sereg visszaverése után biztosította az új királyság fennállását, törvénykönyvével pedig annak a szervezetét. A királyság a hűbérrendszer alapján épült fel. A királytól függtek hatalmas vazallusai: az antiochiai herceg, az edessai s tripolisi grófok s a tyrusi örgróf. Legerősebb védői a létesült szerzetes lovagrendek: a johanniták, templáriusok, s a német lovagrend voltak.

De az új királyság már kezdettől magában hordta a gyengeség csíráit. Ilyen volt a vazallusok laza függése, a papság nagy hatalma, a polgárok széleskörű kiváltsága, a benszüllött európaiak elpuhultsága, a görög császárok féltékenysége. Mindezekhez járult, hogy a lelkesedés lohadtával mind kevesebben s kevesebben tódultak a szent földre.

Nureddin syriai szultán már 1044-ben elszakította Edessát s lakóit felkoncizolta.

3. A második kereszties hadjárat (1147—1149).

Edessa elfoglalásának a hírére Bernát, Clairvaux apátja felvétette a keresztet VII. Lajos francia királylyal és III. Konrád német-római császárral.

Szárazföldön, Magyarországon át vették útjokat. De az óriási, csaknem egy millióra rugó hadseregből kevesen látták a, szent földet. III. Konrád seregét szétszórták Kis-Ázsiában, maga csekély kísérettel tudott visszajutni Konstantinápolyba. Ciliciában Lajos lovagjaival kénytelen volt hajóra szállni, mire a zarándokok ezrei magukra hagyatva elpusztultak. A szent földet elért francziák azután az utánuk evezett Konráddal együtt ostromolták Damaszkuszi, de a pullánok árulása miatt el nem foglalhatták.

Eredménye tehát semmi nem volt a rettenetes véráldozatnak. Sőt a visszatért Lajost s Franciaországot az a szerencsétlenség érte még ráadásul, hogy Eleonora elvált Lajostól s az angol királyhoz ment nőül.

4. *A harmadik keresztes hadjárat (118!)—1192).*

Szaladin egyptomi szultán 1187-ben megdön- öltötte a jeruzsálemi királyságot. A híre a pápa a szaladin adót rendelte el, Barbarossa Frigyes császár, Richárd az angol király s II. Fülöp Ágost a francia király pedig keresztes hadjárat vezetésére vállalkoztak. Frigyes császár szárazon, Fülöp és Richárd királyok tengeren mentek a szent földre. Frigyes útközben a Szálef folyóba fült, a sereget fia Sváb Frigyes vezette Akkon falai alá. Akkont azonban csak a két király megérkezte után vették be. Sváb Frigyes az ostrom alatt meghalt, Fülöp pedig a város bevétele után magára hagyta Richárdot.

Richárd bámulatos harcok között kétszer közelítette meg Jeruzsálemet, el is nyerte az orosz-lánszívú melléknevet. Eredményt még is csak a Szaladinnal kötött egyezmény hozott, mely átengedte a keresztényeknek az Akkon és Joppe között húzadó partvidéket s biztosította a szent helyek látogatását.

Richárd most hajón akart visszatérni, de Aquilejánál hajótörést szenvedett. Lipót osztrák herceg, kit Akkon alatt megsértett, Becsben elfogatta s kiszolgáltatta VI. Henrik császárnak. Henrik csak nagy váltság-díj lefizetése s a hűségeskü letétele után bocsátotta szabadon.

5. *A negyedik keresztes hadjárat (1202—1204).*

III. Incze pápa buzgólkodására francia lovagok vállalkoztak újabb hadjáratra. Vezetőik Flandriái Balduin és Montferrati Bonifác voltak. Kiválóbb alakja volt e hadjáratnak Villehardouin Gottfried e hadjárat történetírója.

Velencei hajók szállították őket, de a helyett hogy a szent földre mentek volna, Dandolo dogé rábeszélésére elfoglalták Magyarországtól Zárát. Innen pedig Konstantinápoly alá eveztek, hogy visszaültesék a trónra Angelos Izsákat és fiát Eleket. Tervüket végrehajtották, de mivel azok a kikötött feltételeket nem teljesítették, a várost újból elfoglalták s megalapították a latin császárságot.

Császárként Flandriái Balduint tették s neki Thrákiát adták, a többi részeket mint királyságokat s herczegségeket osztották fel. Így a hűbéri alapokra fektetett császárság csak 57 évig (1204—1261) állott fenn, visszafoglalták azt a Nicaeában székelő görög császárok.

A görög császárság bár újból helyre állott, de a rázkódtatást többé nem heverhette ki. A keresztes hadak tehát nem megerősítették, hanem meggyengítették az amúgy sem erős alapokon nyugvó görög birodalmat.

6. *A kisebb keresztes hadjáratok.*

Az asketikus eszme mint az előbbi hadjáratban is láttuk, már múltó félben van. Nem a vallásos lelkesedés, hanem a pápák akarata viszi keletre a népeket. De maguk a pápák sem tudnak már többé általános érdekű mozgalmat kelteni, hanem fejdelmeket kényszerítenek a kereszt felvételére. Ezek a szűkebb kört érdeklő hadjáratok a kisebbek.

Az 1212. Gyermekek-hadjárat nem ért a szent földre. Útközben mintegy fél százezer gyermek lett a lelketlen felbujtogatás áldozata.

1217-ben II. András magyar király indult el Spalatóból tízezer lovassal s Cypruson át ment a szentföldre. De a mohammedánok nem bocsátkoztak nyílt ütközetbe, apróbb csatározások folytak csak köztük. Így minden siker nélkül tért vissza száraz-

földön, midőn előbb ájtatos zarándok módjára bejárta a szent helyeket és sok ereklyét gyűjtött.

1228-ban a kiátkozott II. Frigyes császár vitorlázott át, a ki az akadékoskodások daczára is a legnagyobb eredményt érte el az első hadjárat után. Amalek al Kamel szultánnal kötött szerződés értelmében ugyanis a keresztények megkapták Jeruzsálem, Bethlehem, Nazareth és Sidon városokat s kaptak 10 évi békét. Frigyes fejére tette a jeruzsálemi királyi koronát, a mely ténynyel a czimet örökbe hagyta a német császároknak.

Végül még IX. vagy szent Lajos francia király indított 2 ízben hadjáratot. 1248-ban Egyiptomot, mint a szent föld kulcsát akarta elfoglalni, de fogságba esett s csak nagy váltságdíj lefizetése után szabadult ki. 1270-ben fivére, Anjou Károly ösztönzésére Tunist ostromolta, de az ostrom közben meghalt, mire hívei visszatértek.

Ezután a lovagrendekre maradt a védelem, de egymás után azok is kiszorultak a szent földről. 1291-ben Akkont, a keresztények utolsó birtokát foglalták el a pogányok.

7. A keresztes hadjáratok eredményei.

A keresztes hadak bár eredeti céljukat, hogy a szent földet a keresztények állandó tulajdonává tegyék, meg nem valósíthatták, de azért hatás nélkül nem maradtak.

Tágult az emberek gondolatvilága. Kijutottak a hazai szűk határok közül, az idegen népek közt új szokásokat, új műveltségi s művészeti irányokat ismertek meg. A földrajz s természettudományok új anyagot, a történelem új táplálékot nyertek. A művészetben új irány (góth stíl) kapott lábra.

Ipar és kereskedés szintén lendületnek indultak, a mely lendület azután a polgárok meggazdagodására vezetett. Meglazultak a hűbéres kötelékek. Részint mert a lovagok, hogy pénzt szerezzenek, birtokaikat eladták vagy elzálogosították, részint mert a meggazdagodott polgárok pénzért újabb jogokat csikartak ki. Az összes hadjáratok erkölcsi haszna a hadjáratokat intéző pápáké volt: tekintélyük, hatalmuk gyarapodott. A fejedelmek szintén hasznot húztak a

hadjáratokból, a mennyiben az elesett vagy hosszabb ideig távolmaradt hűbéresek birtokait elfoglalták. Hasznuk volt még a póroknak is, kikkel emberségesebben bántak s a kik természetményeiket ezután könnyebben értékesíthették.

8. *Keresztes hadjáratok nyugaton.*

A keleti keresztes hadjáratokkal egy időben nagyobb eredménnyel járó hadjáratokat viseltek a keresztények nyugaton.

Spanyolországban azon idő óta (711), mi óta az arabok befészkeltek magukat, az északi hegyek közé szorult keresztények folytonos keresztes hadjáratot viseltek s folytattak az egész közép-koron át. E hadjáratok az új-kor elején az egységes Spanyolország kialakulására vezettek.

A Keleti-tenger partvidékén a német lovagrend tagjai a vad poroszokat térítették és szelidítették meg s ezzel alapját vetették meg a későbbben virágzó Poroszországnak.

A Franciaországban an folyt keresztes hadjáratok szintén annak egységére vezettek.

A francia keresztes hadjáratokra az eretnek tanok keletkezése adott okot. Dél-Franciaország gondolat- és érzelemvilága ugyanis a spanyolországi arabokkal való érintkezés folytán átalakult. E föld lakói szakítottak azzal a felfogással, hogy a földön minden ügyekezettel a túlvilág! boldogságra készüljenek, ők az örömben már a földön részesülni akartak. A gazdag városok és lovagvárak vig mulatozásoktól visszahangoztak. A troubadourok nőkről, szerelemről, a természet szépségeiről zengték dalaikat. Természetesen ez a világias felfogás magával ragadta az egyháziakat is.

Támadtak azonban férfiak, kiknek ez az új életmód nem tetszett. Megtámadták az egyháznak, a pápáknak nagy hatalmát, a papok gazdagságát s világias hajlamait. Híveik szaporodtak s egész Dél-Franciaországban elterjedtek. Ezek a katharok vagy Albi városról albigensek és a valdensek. Úgy látszik, hogy nem voltak ezek egyebek, mint nyugaton újraéledt manicheusok.

III. Incze pápa először szép szerével iparkodott őket visszatéríteni az egyház kebelébe, de midőn

nem sikerült, ellenük keresztes hadjáratot hirdetett, pártfogójukat VI. Rajmund toulousei grófot pedig kiátkozta.

A keresztesek az eretnekeket kiirtották, a virágzó vidéket elpusztították (1209—1229). Meggátolták így az emberiség fejlődésének igen valószínű feltartóztatását. A műveletlen kor az egyház vezető kezét még nem nélkülözhetette.

VII. Rajmund birtokát kénytelen volt IX. Lajostól hűbérebe venni, egyetlen leányát pedig a király fivéréhez adta nőül. Ilykép Dél-Franciaország is a király tősege alá jutott.

A IV. lateráni zsinat (1215), hogy az eretnek 1215. tanok terjedésének gátat vessen, a hitnyomozó törvényszéket. az inquisitiót állította fel. Azon elvből indult ki, hogy Istennek megsértése még nagyobb bűn, mint a fejedelem megsértése, azért még inkább üldözendő. E törvényszék pusztán megállapította a bűnt, a büntetés végrehajtását a világi törvényszékre bízta.

A keresztes háborúk korának vallásos szelleme míg keleten az egyházi lovagrendek létesülésére, addig nyugaton új szerzetes rendek felállítására vezetett. Ekkor alakulnak a karthausiak, a premonstreiek, a czistercziek s a kolduló szerzetes rendek: a domonkosok s a ferenczrend űek.

Az új szerzetes rendek, míg egyrészt a pápai hatalom támaszaivá váltak, más részt nagy hasznára voltak az emberiségnek a műveltség terjesztésével. A kolduló szerzetesek a szegények kunyhóit keresték fel s az alsó osztályoknak voltak papjai, tanítói, orvosai, egy szóval barátai.

IV. A főbb európai államok fejlődése a keresztes háborúk és a pápai főuralom korában.

1. Isten államának eszméje.

A pápaságot a császársággal egyenrangú hatalomra emelte az investitúra-harcz. A keresztes háborúk az egész kereszténység vezérének mutatták a pápát. A pápa intézte az összes vállalatokat, övé

is maradt az erkölcsi haszon. Mind szélesebb körben terjedt az a nézet, hogy az egész keresztény világ Isten állama, a melynek feje a pápa. A pápa, mint Krisztus helytartója áll a fejedelmek, királyok s a császár fölött. Ítélik peres ügyeikben, rendelkezik a népék erejével s irányítja azt úgy, a mint Isten dicsőségére legalkalmasabbnak tartja.

A szerzetes rendek s szent életű férfiak (Clairvauxi szt. Bernát) nemcsak terjesztették, hanem diadalra is juttatták ez eszmét.

Támogatására szolgáltak a keresztény bölcsészeti irányok, a scholastika s a mystika. nemkülönben Gratianus kánon-jogi gyűjteménye (Decretum Gratiani).

A pápák közül VII. Gergely szellemében legmagasabbra emelte az egyházi hatalmat III. Incze pápa (1198—1216). A Conti grófok családjából 39 éves korában emelték őt Szent Péter örökébe. Nehéz körülmények közt vette át a kormányzást, de nagy tehetségével s kormányzási ügyességével legyőzte az eléje gördülő akadályokat. Nagy jogi ismeretei a legköltőbb kedélylyel párosultak. A nagy gazdagság közepette egyszerű maradt, hogy annál több jót tehessen.

Korának zavaros állapotait ügyesen használta fel arra, hogy az államok belső ügyeibe, mint azok ura avatkozzék.

2. Németország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában.

V. Henrikben kihalt a száli frank dynastia (1125). A választók Lothár (1125—1137) szász herceget emelték a trónra. Egész élete a Hohenstaufi Konrád és Frigyes sváb hercegekkel folytatott küzdelmekben telt el, a kik mint a kihalt frank dynastia rokonai. maguk tartották igényt a trónra. Ezek a küzdelmek meggyengítették a császári hatalmat. Tuscíát Lothár a pápától hűbérbe vette.

A német nagyok Lothár halálával nem vejték, a hatalmas Welf herceget emelték a trónra, hanem a gyengébb III. Konrád (1138—1152) hohenstaufi herceget. Welf, Kevély Henrik apósa halálával megkapta Bajorországhoz a szász hercegséget is, ily hatalom birtokában azután felvette a harcot III.

Komáddal. Egész Németország a hie welf, hie waiblingen jelszavaktól visszhangzott. A két család küzdelme megszakításokkal negyed századig eltartott a császári hatalom nagy kárára.

Békésebb korszak látszott bekövetkezni Barbarossa Frigyes (1152 - 1189) trónra léptével, a ki mint III. Konrád unokaöccse atyai részről Stauf, anyai részről pedig Welf volt. Hogy mi sem álljon a béke útjában Oroszlán Henriknek, Kevély Henrik fiának a Komádtól visszaadott Szászországhoz odaadta Bajorországot. Jazomirgott Henriket Bajorországról azzal kárpótolta, hogy Austriát kiváltságokkal fölrüházott hercezséggé emelte (1156).

Nagyra törő lelke azonban többre vágyott mint Németország békéjére, a világhatalmat akarta megszerezni. Azt akarta, hogy a császárság oly hatalmas legyen, mint volt egykor N. Károly és N. Ottó idejében. Nem vette tekintetbe, hogy azóta már nagyot fordult a világ.

Nem számolt a megnövekedett pápai hatalommal, nem az önállóságukat kivívott s meggazdagodott olasz városokkal.

Az olasz városok a hatalmas Milánóval élükön consulok s podesták kormányzása alatt független köztársaságokként éltek, nagy hadsereget tartottak, ligy magyarzták ők azt a feltámadt római, jogból, hogy mini! ehhez joguk van. Sőt Bresciai Arnold Kómát s az Egyházállamot is ily köztársasággá akarta átalakítani: a pápát elűzte.

A pápa Frigyeset hívta segítségül Bresciai Arnold s a normannok, Lodi város polgárai pedig Milánó ellen hívták ugyanakkor.

1154-ben kelt át Frigyes először az Alpokon. 1154. Rómát bevette, Bresciai Árnoldot a pápával egyetértve kivégeztette. A pápa őt azután császárrá koronázta, de mindjárt másnap menekülnie kellett az olaszok boszúja elől az ellenséges érzelmű lombard városok közt.

Második útjában 1158-ban hódolásra készítette hős. Milánót. A győzelem után pedig a roncagliai mezőkre hívta össze a városok képviselőit s a bolognai jogtudósokat. Itt kimondták épen a római jog alapján, hogy minden hatalom a császárt illeti, mellette más hatalom meg nem állhat. A városok élére e határozat alapján a császár nevezte ki a podestákat, jogaikat pedig megnyirbálta.

A császár nagy hatalma nem tetszett a pápának, már-már szakadásra került a dolog, midőn a pápa meghalt. A bíbornokok most két pápát választottak. A császári érzelműek (ghibellinek) IV. Viktort, a császár ellenesek (guelfek) III. Sándort.

A városok az ügyek fordultát lázadásra használták fel, de Frigyes őket leverte. Milánót feldúlta, csak a templomokat kímélte. Viktor pápa Sándort 1162. szalajtotta meg Rómából (1162).

A császár befejezettnek hitte a dolgot, pedig még csak ezután tűnt ki, hogy minden hatalma csekély arra, hogy két oly hatalom fölött, mint a pápa és a városok diadalmaskodjék. Milánó fölépült s a városok újból felmondották az engedelmességet. A Magyar-, Angol- s Franciaországtól elismert III. Sándor diadallal vonult be Rómába. Mi több, Mánuel görög császár alkudozik Sándorral, hogy őt ismerje el egyedüli császárnak.

1166. Frigyes 1166-ban harmadszor ment nagyobb sereggel Itáliába. Rómát elfoglalta, de a malária láz távozni kényszerítette. Távozása után III. Sándor és a városok megkötötték a lombard ligát s a császár boszantására Alessandriát építették.

1174. A németországi zavarok miatt csak 1174-ben mehetett Frigyes Olaszországba. Alessandriát azonban el nem foglalhatta, a miért Oroszlán Henrikől kért segítséget, de nem kapott. A küzdelmet a ligával egyedül vette tehát fel, de Legnano-nál a döntő 1116. ütközet Frigyes csúfos vereségével végződött (1176).

A vereség beláttatta Frigyessel tévedését. 111. Sándorral Velenczében békült ki (1177). Alávetette magát a kengyeltartás szertartásának. A városokkal Konstanzban békült meg olykép (1183), hogy a jogokon megosztottak. Önkormányzatuk megmaradt, de Frigyeset elismerték császáruknek.

A küzdelem vége, hogy a pápaacsászár fölé emelkedett.

Németországban Barbarossának az első gondja volt, hogy a hűtlen Oroszlán Henrikkel végezzen. Leverte, azután kegyelmébe is fogadta, de a fejedelmi gyűlés megfosztotta herczegségeitől, csak allod-birtokait hagyta meg (Braunschweig, Lüneburg) (1181).

Az agg császár megérte még azt az örömet, hogy csorbát ejthetett a pápai politikán. A pápák törekvése ugyanis oda irányult, hogy az Egyház-

államot határló Észak- és Dél-Itáliának más-más ura legyen. Már pedig, a midőn Henrik trónörökös Milánóban lakodalmát megtartotta Konstancziával, II. Rogernak, a Két-Szicília királyának örökösével, az egyesülés bekövetkezni látszott. Az újabb szakadás beálltát a pápa halála gátolta meg. A keresztény világnak egyedüli feje a császár volt, midőn Jeruzsálem a pogányok kezébe került. Frigyes, mint láttuk, nem tekintve öreg korát felvette a hír hallatára a keresztet.

Barbarossát fia VI. Henrik (1190—1197) követte, ki megvalósította atyja tervét. Kétszer ment Dél-Olaszországba, hogy neje örökségét elfoglalja, a mi második útjában Tankréd halála után sikerült. P'almóban a Két-Szicília királyává koronázták, így Németország és Olaszország egyesült. Tusciába, sőt Rómába is császári helytartókat küldött. A német rendek ellenzésén megtört azonban az a szándéka, hogy az említett országokat családja örökös birtokaivá tegye.

A lázadás harmadszor szólította Dél-Itáliába, a mozgalmat a legnagyobb erőszakkal fojtotta el. Közben viláгурalmi tervekkel foglalkozott. Egyesíteni akarta a császárságot, azért Konstantinápoly ellen kereszties hadat szándékozott vezetni. Csapatai már gyülekeztek, a midőn 32 éves korában hirtelen meghalt.

Kiskorú fiával együtt lépett a trónra a pápai főuralom megalapítója: III. Incze.

VI. Henrik halála után Németországban újból felelevenedtek a stauf és a welf pártoskodások. A welfek a Welf ház fejét, *IV. Ottót* (1198—1215) kiáltották ki német királynak, ezzel szemben a staufok nem a megkoronázott kiskorú Frigyeset, hanem ennek nagybátyját, *Fülöpöt* (1198—1208) ismerték el.

Incze hatalmi törekvéseinek kedvezett a mozgalom. Némi habozás után IV. Oltót ismerte el, ki magát „Isten és a pápa kegyelméből” nevezte császárnak. A győzelem még is a staufok részére hajlott, Fülöp már csaknem általánosan elismert király volt, midőn Wittelsbachi Ottó magánboszúból meggyilkolta.

Ottó ekkor, hogy a két pártot egyesítse, nőlte Fülöp leányát Beatrixot, azután Rómába ment,

a hol a pápa császárrá koronázta. A koronázás után hamar kitűnt, hogy „a császár nem lehet welf”. Ottó a maga számára követelte a pápától Tusciát és Dél-Olaszországot.

A pápa a hatalmaskodásra azzal felelt, hogy a gyűlölt Hohenstaufok családjából származó gyámfiát, a Két-Szicília urát, Frigyeset pénzzel és áldásával átküldötte az Alpeseiken. Frigyes előbb megígérte, hogy Németországot Olaszországgal nem egyesíti.

A Hohenstauf névnek s a pápa átkának me[^] volt a hatása. Frigyeset örömujongások közt fogadták Németországban. Mindkét király külföldi szövetségek után nézett. Frigyes II. Fülöp Ágost francia királyt, Ottó a szintén kiátkozott Földnélküli János angol királyt vonta szövetségbe. A három nemzet történe-1314. tében fontos ütközetet Bouvines (1214) mellett vívták meg, hol Frigyes s a francziák győztek. Ottó mindenkitől elhagyatva Harzburgban végezte életét (1218). Frigyes hívei Aachenben nagy fény-nyel királylyá koronázták (1215).

II. Frigyes (1215—1250) a középkor legkiválóbb alakja, a ki műveltség s gondolkodás tekintetében . korát messze megelőzte. A vallások iránt türelmes, a politikában épűgy, mint kortársai, körmönfont volt.

Miután Németországban kis fiát, Henriket választatta meg, a pápa császárrá koronázta (1220). Önönmagának a Két-Szicília kormányzását tartotta meg.

A még III. Incze pápának megígért keresztes hadjáratot IX. Gergely sürgetésére megindította, de a pestis miatt abbahagyta. A pápa a felhozott okot hamisnak vélte, azért kiátkozta. A császár most kiátkozott állapotban indult el, hogy mily eredménynyel járt (1228—1229). azt láttuk.

A szent földről visszajövet Dél-Olaszországból a pápai vitézeket verte ki, azután a pápával kibékült. A békét a „Monarchia Sicula“ megalko- ' tására használta fel. Constitútojával a Két-Sziciliát minta-állammá alakította át. Államában a királylyal szemben csak alattvalók voltak kiváltságos osztályok nélkül. A törvény előtt mindenki egyenlő. A rendet a király katonasága tartja fenn. Az Ítéletet kinevezett bírák hozzák tanúvallatás alapján. A felállított iskolákban világiakat, sőt pogányokatis alkalmazott.

Mig Frigyes állandó békét adott Dél-Olaszországnak, addig a pápa, a lombard városok, s Henrik fia szöveterjedeztek a hatalmas császár ellen. Henrik a lázadás zászlaját is kitűzte, amire Frigyes Németországban termett, a lázadót leverve fogságba vetette, királyul pedig' másik fiát, Konrádot választatta (1235). Mindez azonban a német egység rovására történt, mert az egyházi fejedelmeknek előbb engedett „felségjogokat“ megadta a világi fejedelmeknek s a birodalmi városoknak is.

Frigyes kemény kormányzása nem sokára a lombard városok lázadását idézte elő. A császár itt is győzedelmeskedett. Cortenuova mellett (1237)1237. zsoldosai leverték a városokat. A győzelmet nem zsákmányolhatta ki, mert a pápa kiátkozta, és a megkezdődött a harmadik nagy küzdelem a pápa s a császár között.

Egész Olaszország a guelf és ghibellin jelszavaktól visszhangzott, patakban folyt mindenütt a vér. A pápa az „Antikrisztus¹¹ s az „Eretnek¹¹ császár a legelkeseredettebb küzdelmet folytatták egymással, midőn a magyar kereszténységet a mongolok kiirtással fenyegették.

A császár győzedelmesen haladt Róma felé, midőn a 100 éves IX. Gergely meghalt (1241). Utóda IV. Incze lett, ki mint bibornok Frigyes barátja volt, mint pápa nem lehetett ghibellin. A Lyonban tartott zsinaton Frigyest újból kiátkozta s ellene keresztes hadjáratot hirdetett.

A német nagyok Konrád helyébe a pápa biztatására előbb Raspe Henriket (1246—1247), halála után pedig Hollandi Vilmost (1247—1256) választották meg.

A harc tehát ujult erővel tört ki, mert Frigyes koronájára czélozva azt mondotta; „sok vérnek kell addig folyni, míg az leesik“. És folyt is, sőt még több folyt volna, ha a császárt a lelki bánat sírba nem viszi (1250).

Fiai folytatták a harczol. Konrád Németországban, Man íred Olaszországban. Rövid idő múltán Konrád is Olaszországba szorult s ott néhány évi küzdelem után meghalt (1254). Manfréd Anjou Károlylyal szemben abeneventi ütközetben végezte életét (1266). Az utolsó Hohenstaufi, Konradinó szintén Anjou Károly törébe esett, a ki őt a Tag-

liacozzo mellett vívott ütközet után Nápolyban 1268. lefejeztette (1268).

A pápák teljes diadalt arattak. A küzdelemben a Hohenstaufok fényes nemzetsége elpusztult, de velők pusztult a német hatalom is. Az olaszországi politika századokra megbénította Németország erejét.

3. Magyarország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában.

Géza és Sz. István megvetették az egységes, magyar állam alapját, de nagy baj volt, hogy Istvánnak nem maradt méltó utódja, kire a kereszténység s a királyság ifjú csemetéit bízhatta volna. Ép azért Péter és Aba Sámuel korában belső harcok gyöngítették az új rendet. Sőt a pártharcok alkalmat adtak III. Henrik császárnak, hogy rövid időre Magyarországra is kiérjessze hatalmát.

A megalázás nemzeti visszahatást támasztott az új intézmények ellen. Vissza akarták állítani előbb I. András (1046—1061), majd utóbb I. Béla (1061—1063) uralkodása alatt a pogányságot, a melyhez annyi dicsőség fűződött. A kereszténység erősebb volt, kiirtani már nem lehetett. De a fölbuzdult nemzeti erő függetlenítette az országot a császárságtól. A királyság azonban még sem lehetett erős. Sorvasztotta erejét az a körülmény, hogy a királyi hercegek az ország harmadrészét kapták eltartásul. Valahányszor viszály tört ki, a nemzet mindig a hercegek pártjára állt s az idegen segítségre támaszkodó király elbukott a hercegekkel szemben. így járt Endre Bélával szemben. így **Salamon** (1063-1074) Géza és Lászlóval szemben.

A kereszténységnek a királyságnak erőt két nagy királyunk: Sz. László (1077—1095) és **Könyves Kálmán** (1095—1116) adtak. László nemzeti zománczczal vont be a kereszténységet és királyságot egyaránt. Visszautasította nemcsak a császárnak, hanem még a pápának (VII. Gergely) is minden Magyarországra támasztott igényét. Leverte a kun-besenyőket. Megszerezte Horvátországot a magyar koronának.

Kálmán a fosztogató kereszteseket verte ki az országból. Dalmátország megszerzésével pedig tengerpartot adott hazánknak. De a pápa javára lemondott már az investitúráról.

Legmaradandóbb emléket mindketten törvényeikkel alkottak.

A megerősödött királyság hatalmas szembe-tűnő II. István (1116—1131) és II. Béla (vak) (1131—1141) uralkodása alatt. Még oktan eljárásuk sem ingatja meg hatalmukat. II. István egyébként a nemzet számát szaporította a besenyők letelepítésével, II. Géza pedig a szászok befogadásával az ipar és kereskedelemnek adott lendületet.

II. Géza (1141—1162) uralkodásától kezdve a trónkövetelők hosszabb időn át mindkét császárnak alkalmat adnak a beavatkozásra. Boricsot előbb

III. Konrád majd Manuel görög császár pártfogolják; a király fivéreit Borics halála után Barbarossa Frigyes és Mánuel segítik.

Németország részéről ekkor nagy baj nem fenyegetett, mert Barbarossának elég dolgot adnak a pápa s a lombard városok. De elég veszélyt rejtett magában Mánuelnek a támadása, a ki kis-ázsiai vesztett birtokaiért keresett Magyarországon kárpótlást. Gézával nem boldogult, kiskorú fia, III. István (1162—1173) uralkodása idejében azonban két ízben adott rövid időre királyt a magyaroknak. A trónra ültette II. Lászlót és IV. Istvánt. IV. István elűzetése után pedig Béla herczeggel remélte tervét megvalósítani. Dalmátiát és a Szerémséget, mint Béla örökségét elfoglalta, de azok csak életében tartoztak a görög császársághoz. Halála után az időközben magyar trónrajutott III. Béla (1173—1196) visszafoglalta (1180).

Hí. Béla kiváló személyisége feltartóztatta sülyedésében a királyi hatalmat. Az országban rendet tart, szabályozza a kancelláriát, érvényt szerez a régibb törvényeknek. Görög- és Franciaországgal való összeköttetése a műveltségnek vált javára. A műveltség emelését tartotta szem előtt akkor is, midőn a cziszterciálakat betelepítette.

Fia Imre (1196—1204) uralkodása alatt tetőfokát érte el a pápai beavatkozás. III. Incze keresztes fogadalmat tétet a viszálykodó testvérekkel, az országgal, mint sajátjával rendelkezik. Imre III. László megkoronáztatásához is a pápától kért engedélyt.

A testvérharcokban meggyengült királyság rohamosan haladta lejtőn lefelé II. András (1205—1235) uralkodása alatt. Gertrud királyné pazarlása s az idegenek pártfogása összeesküvésbe hajtja a magya-

rókat. A királyné áldozatul esik boszújoknak. A halicsi hadjáratból visszasiető király tehetetlen a hatalmasokkal szemben.

A pártharcok korában ugyanis a főurak a királyi hatalomból annyit foglaltak le a maguk számára, hogy annak úgy szólva nem is maradt. A megalakult főúri rend azután épen úgy, mint a külföldön nem a közérdeket, hanem saját önző érdekeit tartotta szem előtt.

András király a helyett hogy a megromlott közviszonyok javításán, az ország pénzügyének és hadügyének a rendezésén fáradozott volna, észak-keleten akart Magyarországnak elő-országot szerezni. Dél felé a Balkánig terjedő földön Kálmán óta a hűbéres fejedelemségek egész sora fűződött a koronához.

Már az észak-keleti hadjáratok károsak voltak, de valósággal vészthozó volt a pápa kívánságára 1217. megindított keresztes hadjárat (1217). A visszatérő király mindent a legnagyobb zavarban talált. Ismerte a bajokat, de javításukra nem tett semmit sem. A főurak nagy hatalma felosztással fenyegette az országot, midőn IV. Béla, az ifjú király, s a közjót szíven viselő néhány főpap és főúr az elnyomott köznemesség élére állott s a királyt országgyűlés tartására kötelezte.

Az 1222-ben megtartott országgyűlésen András király az Arany bullát adta ki, melyben írásba foglalták a nemesség régi jogait s a szent királytól létesített állapotok visszaállítását célozták.

A bulla azonban az ország bajain az ismételt megerősítés után sem segített. A király a kormányzásában az maradt haláláig, a ki volt. A bullától megkívánt nagyobb mérvű rendezkedésbe IV. Béla (1235—1270) fogott. De tartósabb eredményre csak akkor volt kilátás, midőn egyedül vette kezébe a kormányzást.

A kezdődő reményeket megsemmisítette a tatár vagy mongol betörés. Az Ázsia fensíkjai törzsek szerint élő mongolok hatalmát Temudsin egyesítette. Az egyesült mongolság meghódította Chinát, egész Közép- és Elő-Ázsiát. Bátu Európába vezette át a hódítókat, Oroszország után Magyarországra kerítette a sort. 1241 tavaszán három oldalról támadta meg. Az északi sereg a sziléziai herceg (Liegnitz)

leverése után a Morva völgyén hatolt be, a másik Erdélyen át, a főserég pedig a Vereczkei szoroson tódult be. A Mohi pusztán megsemmisítették Béla főserégét (1241 ápr. 11.. 12.) s elárasztották az egész országot.

A másfél évi öldöklés és gyújtogatás végromlással fenyegette az országot, midőn a pápa s a császár a legádázabb küzdelmet folytatták. Egy keresztény ország sorsa nem hatotta meg őket. A pusztításnak Ogtáj főkhán halála vetett véget. Batu kivonta seregét, mert maga is vágyakodott a főméltóságra.

A mongolok távozása után visszatért az elmeneült Béla. Vetőmag és igásbarmok behozatalával a megmaradt lakosság élelméről, a kúnok s más idegen népek betelepítésével a megfogyott lakosság szaporodásáról gondoskodott. Az ország erősítése céljából várakat építtetett s a városokat fallal vettette körül. Gondoskodásával méltán kiérdemelte az „ország második alapítója¹¹” nevet.

De a mit egyik kezével épített, azt majdnem lerontotta a másikkal, midőn az ifjabb királyság intézményét felújította. Az ismét kitört pártharczok a várak birtokában levő főurakat erősítették. Úgy hogy az utolsó Árpádok alatt valóságos kis királyok gyanánt viselkednek.

Γ. *Istvánt* (1270—1272) rövid uralkodásában a gyermek IV. vagy *Kun László* (1272—1290) váltotta fel. A rosszul nevelt gyermek mint ifjú sem törődött az ország ügyeivel, hanem folyton kedves kunjai közt mulatott. Á szegény nép nyomora oly fokra hágott, hogy barmok híjában maga vonta két kerekű szekerét (Kun László talyigája). Rövid időre rendet a pápa követe csinált az országban.

De a sok rossz mellett jót is örökített meg róla a történelem. A tudományok pártolásával méltán sorakozik elődei mellé. Á magyar vitézségnek is fényes bizonyosságát szolgáltatata, midőn a Morvamezőn a Habsburgok hatalmának az alapját rakta le (1278). , 1278.

III. *András*, (1290 — 1301) az utolsó Árpád derék, trónra termett férfi volt, csakhogy egész élete a trónkövetőkkel s féktelen olygarchákkal folytatott küzdelemben telt el.

4. Franciaország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában.

A Capetingi királyok uralma kezdetben csekély volt. Tényleges hatalmuk Isle de France-on kívül alig terjedt ki egyébre. A karolingi viszálykodások korában függetlenné lett hercegek és grófok a királyban nem látnak egyebet, mint az elsőt a magukhoz hasonlók közt. A 12. századig nem létezett a királyság tényleg, csak névleg. A Capetingokat az ügyesség és a szerencse még is utóbb a hatalomhoz juttatta.

Szerencsének kell tartanunk, hogy az első királyok mind magas kort értek el s hogy utódaik mind férfikorukban léptek a trónra. Bölcs gondoskodásuk kifolyása volt, hogy már életükben megkoronáztatták utódaikat. Megkímélték így a polgárháborúktól az országot.

A keresztes háborúk korában nagy hűbéreseik közül sokan az útban vagy a szent földön elpusztultak. Ezeknek a birtokait a királyok lefoglalták, néha azokét is, kik hosszabb ideig nem tértek vissza. Pártfogásukba vették a városokat, pénzért kapott jogait megerősítették. Ekkép a városok a királyhoz, mint jogaik védőjéhez ragaszkodtak, támaszt benne kerestek. Elég ügyes politikával kedveztek az egyháznak, védték a papságot. Ez azután részint hálából részint szükségből szintén támogatta a királyt.

Ily eszközök birtokában már szembe szánhattak rakonczátlanokó vazallusaikkal. Hatalmukat lépésről lépésre újabb területekre terjesztették ki.

Capet Hugó közvetlen utódairól különlegesen csekély említésre méltót jegyzett fel a történelem. A későbbi utódok közül megemlíthetjük

VII. Lajost (1137—1180), ki részt vett a keresztes hadjáratban. A hadjárat után elvált nejétől Eleonórától, visszaadta örökségét Poitou, Guyenne és Gascogne-t. Anjou Henrik, a későbbi angol király az említett birtokokat azután megkapta Eleonora kezével. A hatalmas vazallus ellen Lajos sikertelen hadjáratokat folytatott.

Utóda **II. Fiilöp Ágost** (1180-1223) a szentföldről visszatérve nagyobb sikerrel harczolt Oroszlán-szívű Richard, még inkább Földnélküli János ellenében. Ugyanis midőn Monfort Simon fia is bemu-

tatta hódolatát, a francia király hatalma kiterjedt a Pyrenaekig s a Földközi-tengerig.

Fülöp sikereit tetézte a fővárosa megerősítésével, a tudományok pártfogásával s a királyi ítélőszékek felállításával. III. Incze hatalma előtt azonban meg kellett hajolnia. Elűzött nejét, a dán Ingeborgot visszafogadta.

IX. v. Szent Lajos (1226—1270) az albigenek leverése után megszerzi a koronának a Toulousei grófságot. Két ízben vezet keresztes hadjáratot. Belső uralkodását jelentőssé tette, hogy összegyűjtötte a régi szokásjogokat s életbe léptette a Justinianus-féle római jogot, nemkülönben, hogy a királyi törvényszékek (parlamentek) hatáskörét a hűbéres nagyokra is kiterjesztette. A Pragmatica Sanctio« ez. törvénye a gallikán egyház jogait biztosította. Felvirágoztatta a párizsi egyetemet, a melynek Sorbonne nevű fheologiai szakát káplánja Sorbon Róbert alapította.

5. Angolország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában.

Nagy Kanut fiainak rövid uralkodása után az angol-szász dynastiából Hitvalló Eduárd foglalta el a trónt. Örökösét Haraldot azonban Vilmos Normandia hercege a hastingsi ütközetben (1066) ioe. megverte s Anglia trónját elfoglalta.

Hódító Vilmos (1066—1087) új hazájában a hűbér rendszert honosította meg. A legyőzött angol-szászokat megfosztotta birtokaiktól s a hűségeskü kötelezettsége mellett normann lovagjai közt osztotta ki (dooms-day-book). A közigazgatásban s az igazságszolgáltatásban a régi angol-szász mintát tartotta meg.

A pápának s a papságnak bár hódításaiiban sokat köszönhetett, VII. Gergely pápától a hűségesküt megtagadta.

Fiai atyjok erélyes uralkodását nem folytathatták, mert egymással s elnyomott alattvalóikkal állottak harezban.

II. Henrikben (1154 11891 új dynastia. a Plantagenet dynastia (planta genista) lépett a trónra. Anyja révén származott Hódító Vilmos családjából, atyja Anjou Godofréd volt. Atyai és anyai öröksége, továbbá a nejével Eleonórával kapott hozomány

Franciaországnak több mint felét foglalta le. Ily hatalom birtokában azt hitte, hogy a papság nagy hatalmát megtörheti Angliában. Azért a clarendoni 1164. (1164) gyűlésben kimondotta, hogy világi ügyekben

a pap is a rendes törvényszék elé tartozik, Rómába csak a király engedélyével lehet felebbezni s hogy a főpapi székek betöltése a királyhoz tartozik. Ellene szegült a határozatoknak Becket Tamás Canterbury érseke, a kit támogatott III. Sándor pápa.

A harcz a papság győzelmével végződött, mert a midőn Becket-et meggyilkolták (1170), Henrik a közvélemény nyomása alattkénytelen volt vezekelni a vértanú sírjánál s a clarendoni statútumokat visszavonni.

Fia Oroszlánszívű Richard (1189—1199) uralkodási idejét nagyobb részben hazájától távol töltötte. Keresztes hadat vezetett, utána pedig német fogságba esett.

Földnélküli János (1199—1216) unokaöccse Artur meggyilkolása miatt hűbérurával II. Fülöp Ágosttal, a Canterbury! érseki szék betöltésénél pedig a pápával hasonlott meg. Fülöp azért franciaországi birtokait foglalta le, III. Incze pedig őt egyházi átokkal sújtotta s az országot interdictum alá vetette. Annyira kétségbe esett erre, hogy a pápai követ előtt térden állva hűségesküt tett. Fülöp ellen pedig IV. Ottó császárral szövetekezett, de Bouvines mellett az ütközet az ellenfelek javára dőlt el (1214).

Ennyi megalázás után zsarnokságát nem voltak hajlandók túrni alattvalói, a runnemedei mezőn a **Magna charta libertatum** aláírására kényszerítették (1215). A kölcsönös érdek szövetségessé tette ekkor az elnyomott angol-szászokat és szintén mellőzött francia normannokat. Az összeolvadással kezdetet veszti az angol nemzet kialakulása.

A Magna charta az angol alkotmányának első nagy alaptörvénye, a melyben az érdekelt papok, nemesek és polgárok jogait biztosítják. Kimondják benne a személy- és vagyonszabadságot, s hogy a király köteles a «magnum conciliumot» minél gyakrabban összehívni, adót csak ennek a hozzájárulásával vehet ki. A püspököket és apátokat a papok választják, a hűbérbirtokok örökölhetők, a városok kiváltságait elismerték, a kereskedelemben egyenlő súlyt s mértéket kell használni. A szabadok fölött

hazai jog szerint csak egyenrangúak ítéelhetnek. A 61. pontja a bárókból álló ellenőrző bizottságot állított fel s biztosította a szabadoknak a fegyveres ellenállás jogát.

János a szabadságlevelet csak szorultságában fogadta el, abból kiszabadulva meg akarta semmisíteni. De a nemzet védelmére kelt. Jánost trónja elvesztésétől a halál kímélte meg.

Halála után a nemesek elismerték **III. Henriket** (1216—1272) királyuknak, nem akarták a fiút atyja bűneiért büntetni. A jóindulatot nagykorúságában azzal viszonzotta, hogy az idegeneket pártfogolta s hogy idegen érdekekben pazarolta el a nemzet vagyonát.

A pénzszükség többször a gyűlés összehívására készítette, de ez nem igen volt hajlandó a királyi család adósságát megfizetni. Végre is 1258-ban elfogadta a király az oxfordi határozatokat, a melyek értelmében mindenben a 15 báróból álló tanácsra hallgat. A tanács élén Monfort Simon, a leicesteri gróf állott, a ki a királyt az oxfordi pontok visszavonása miatt elfogta (1264) s az ügyek rendezésére összehívta az első parlamentet (1265). Az oxfordi 1265. gyűlésen nemcsak az előkelők jelentek meg, hanem Monfort Simon minden grófságból 2 lovagot s minden városból 2 polgárt is meghitt. Európában ez az első népképviselő, mely határozataival a királyi önkénynek szabott határt.

A fogságból kiszabadult III. Henrik okulva a a múlton több törvénytiszteletet tanúsított.

6. Keresztény államok alakulása a pyrenausi félszigeten.

711 óta a pyrenausi félszigeten az arabok vetették meg a lábukat. A keresztények észak hegyei közt vonták meg magokat. A pápaság s a keresztény Európa támogatásával azután úgyszólván az egész középkoron át kereszties hadjáratot folytattak a mórok ellen. Ezek erejét nehezen lehetett megtörni, mert folyton új meg új segítséget kaptak Afrikából. A XIII. század elején is a morabeták beözönlésével erejük annyira megnövekedett, hogy a keresztény királyságokat a legnagyobb veszély fenyegette. Ekkor III. Incze felhívására nagy kereszties had

ment segítségükre, a melylyel karöltve IX. Alfons, Castilia királya a tolosai síkon a mórok erejét megtörte (1212). Véget értek a beözönlések, a mórok kezében csak Granada maradt.

A folytonos harcok idejében lovagrendek alakultak. Így az Alcantara, Calatrava és a San Jago di Compostella lovagrendek.

A félszigeten több apró keresztény állam alakult ki, de a szakadatlan harcz közepette beolvadtak a három nagyobbá: Aragónia, Castilia s Portugáliába.

Aragónia kelet felé Cataloniával, Valenciával. s a Balearokkal nagyobbodott.

Castilia Leonnal és Galíciával egyesült.

VI. Alfons Castilia királya, Henrik burgundi grófnak a Minho és Duero közt a Portugal grófságot adta hűbérbe (1095). Henrik fia, I. Alfons függetlenítette magát s megalapította a Portugal királyságot (1140). Az új királyság délen a mórok rovására terjeszkedett, később pedig midőn határai kialakultak, a tengeren kereste jövőjét.

Úgy a királyságok mint a lovagrendek erős függésben voltak a szent széktől.

C) A középkori intézmények bukása (1250—1500).

I. A császárság hanyatlása.

1. Az *interregnum* Németországban. A Habsburgok hatalmának a megalapítása.

A Hohenstaufok bukásával megkezdődik Németország bomlása. Hosszú ideig csak névleg van ura Németországnak, de tényleg nincs. Cornwallis Richárdot († 1272) és castiliai X. Alfonsot egy egy párt megválasztja királynak, de közülök az utóbbi egyáltalán nem fordult meg Németországban, az előbbi csak azért, hogy párthívei hódolatát fogadja. E császárnélküli korban a legborzasztóbb dolgok történnek az országban. Nincs senki, ki a törvényt végrehajtsa, nincs is senki ki annak engedelmeskedjék. Az ököljog korszaka ujult fel. A fejedelmek megosztzkodnak a császári jogokon s elfoglalják a koronajavakat. A lovagok nem védelmezői többé a gyengéknek, hanem elnyomói. Sziklafészkeikből

rablók módjára fosztogatják a kereskedőket. A városok a hatalmaskodókkal szemben a városszövetségeket alkotják meg.

X. Gergely pápa fenyegetésére a jobb érzelmeik általánosan belátták, hogy e zilált állapot tovább fenn nem állhat. Cornwallis Richárd halála után a választók a bár jómódú, de csekély hatalmú svábföldi gróft. Habsburg! Rudolfot választották meg királylyá (1273). 1273.

Rudolf több erélyt tanúsított, mint tőle várták. Koronáztatása után rögtön az elidegenített koronajavak visszaadását sürgette. Ottokár, a cseh király csak gúnyolta a „kis gróf”-ot, de hallani sem akart arról, hogy a lefoglalt babenbergi örökségről lemondjon. Uralma alatt egyesített már mindent az Ércz-hegységtől csaknem a tengerig. Rudolf váratlanul nagy sereggel támadta meg s hódolatra s a birodalmi hűbérek kiadására kényszerítette (1276). De a mint Ottokár látta a fejedelmek ellenséges magatartását Rudolffal szemben, a herczégségeket újból elfoglalta. Rudolf ekkor a rövidebbet húzza, ha szövetségesre nem tesz szert KunLászló magyar királyban, a ki a fejedelmektől cserben hagyott Rudolfot 56,000 magyar és kun harczossal segítette. A morva mezei csatában (1278) Ottokár elesett, 1278. Cseh- és Morvaországot, mint birodalmi hűbéri megtarthatta fia, Venczel; Ausztriát, Stájert és Krajnát Rudolf fiainak adta, Karinthiát pedig sógorának, a tiroli grófnak. Megalapította így a magyar fegyver a Habsburgok hatalmát. A magyaroknak a hadi dicsőségen kívül egyéb nem jutott.

Rudolf ily sikerek után Németországnak visszaadta a békét. Sok rablóvárat lebonlatott, a rablók közül többet kivégeztetett. Igazságosságával, találó mondásaival megnyerte a nép szívet s ennek áldása kísérte sírjába 1291-ben. 1291.

2. A császárok tehetetlensége.

Rudolf halála után a hatalomhoz jutott Habsburgokat mellőzték a választók s újból egy szegény gróft emeltek a trónra Nassai Adolf (1292—1298) személyében De midőn Thüringia megszerzésével ez is dynastiája halimat akarta emelni, elpártoltak tőle s megválasztották Osztrák Albertét (1298—1308). Adolf a göllheimi csatában vérzett el.

Albert sem törődött a választóknak tett ígéretével, családja hatalmát emelte. Rudolf nevű fiát cseh királynak választatta meg. A gögös császárt saját unokaöccse, János (Parricida) ölte meg.

VII. Henrik (1308—1313) személyében a luxenburgi családból a középkori ideális császárok utolsója lépett a trónra. Újból Olaszországgal kezdett foglalkozni, a melylyel elődei már nem törődtek. Kitűnt, hogy ez a politika már túlhaladott. Valószínűleg mérge ölte meg Olaszországban. Fiát Ján őt a csehek királyukká választották.

Henrik halálát kettős választás követte, a Luxemburgok hívei Bajor Lajost (1314—1347), a Habsburgok hívei **Osztrák Frigyes** (1314—1330) emelték a trónra. A győztes a városok élén harczoló Lajos lett, ki Frigyes (szép) az aristokráciával s magyar segédcsapataival egyetemben Mühldorf-nál legyőzte (1322). Frigyes fogságba esett.

Az Avignonban székelő XXII. János pápa a francia befolyás alatt Frigyesnek fogta pártját, Lajost kiátkozta s az őt elismerő területeket interdictum alá vetette. Lajosra az átoknak súlyosabb következménye nem volt, de Németországot zavarokba bonyolította, az egyháziakat és a világiakat egyaránt megosztotta. Frigyesrel Lajos önként kibékült, megosztotta vele az uralmat.

A kibékülés után Olaszországba ment, hol ellenpápjával császárrá koronáztatta magát. A császári jogoknak azonban érvényt szerezni nem tudott.

Frigyes halálával XII. Benedek új átokkal sújtotta. A folytonos pápai beavatkozást megunták a fejedelmek, egyesültek s a rensei gyűlésen kimondották, hogy a német király méltóságát Istentől s a választó fejedelmektől nyeri, pápai megerősítésre szüksége nincs. Továbbá, hogy minden jog szerint megválasztott német király pápai megkoronáztatás nélkül is római császár (1338).

Lajos és a választók közt a béke Lajos dynastikus politikája miatt bomlott meg ismét. Egy évvel halála előtt királylyá választották János cseh király fiát. Károlyt a luxenburgi családból.

IV. Károlyt (1347—1378) azonban általánosságban csak Lajos halála után ismerték el.

Károly nem tartozott a lovagias fejedelmek közé, de művelt, számító, a kormányzásra alkalmas ember

volt. Meg tudott alkudni a viszonyokkal. Császárrá koronáztatása alkalmával Rómában csak egy napig tartózkodott. Németországban a szétbomlást meg nem gátolhatta, tehát törvényileg szentesítette. Kiadta az arany bullát (1356). 135«.

Az arany bulla szentesítette a szokást, hogy a császárt 7 fejedelem: a mainzi, kölni és trieri érsekek, a cseh király, a szász herceg, a brandenburgi örgróf és a rajnai pfalzgróf választják. Kimondja a választó-fejedelemségek megoszthatatlanságát és elidegeníthetlenségét. A választó fejedelmek regáliákat gyakorolnak, pl. ítéletük ellen felebbezni nem lehet.

Ily kép a császárral egyenjogú fejedelmek vannak Németországban. A császári hatalom akkor erős a jövőben, ha az egyénnek, ki a császárságot viseli, nagy családi birtokai vannak.

Károly maga minden gondját örökös birtokára, Csehországra fordította Prágában megalapította az első német egyetemet (1348). Családjának Cseh-1348. országhoz és Morvához megszerezte Brandenburgot. Felső-Pfalzot, Sziléziát és Lausiczot. Uralkodása idejében a fekete halál Európa lakóinak egy harmadát elpusztította (zsidóüldözés, flagellansok).

Fia és utóda **Venczel** (1378—1400) uralkodása alatt tovább bomlott Németország. Városi és vidéki szövetségek, fejedelmek s választó fejedelmek folytonos harcot vívtak egymással. A több ízben kihirdetett birodalmi békét nem tartotta meg senki. Venczelt durvasága és lustasága miatt Csehországban sem szerették, az előkelők elfogták, de meg kibocsátották. A német választók egy része pedig megsokalva tehetetlenségét, helyébe **Pfalzi Ruprechtét** (1400—1410) választotta császárrá.

Ruprecht itáliai hadjárata, hogy a császári jogokat visszaszerezze, kudarczczal végződött.

Halála után hárman viselik egyszerre a császári méltóságot. A választók egy része Zsigmond magyar királyt, más része Jobszt morva örgróft tekintette császárnak. Venczel szintén nem akart lemondani jogairól. Jobszt halála (1411) s a magyar király fegyverereje Zsigmondot tette egyedüli császárrá.

Zsigmond (1410—1437) nagy hatalma mellett is

keveset tehetett Németország érdekében. Az egyházszakadás, a hussita mozgalom s a török előhatalása minden erejét igénybe vette.

Leánya kezével II. **Albert** (1438—1439) nyerte el a császárságot is. S ettől kezdve a Habsburgok viselték a császári koronát egész a jelen század elejéig.

II. A pápaság hanyatlása.

1. A pápai hatalom hanyatlásának főbb okai.

A keresztes háborúk lezajlásával a pápaság is hanyatlani kezdett arról a magaslatról, a hova épen az említett mozgalmak fölemelték.

A fejedelmek a római jog magyarázóinak, a legistáknak a véleményét fogadták el, a mely az államban minden idegen beavatkozást visszautasít. A független nemzeti államok alakulása veszi kezdetét a kanonistáknak vagy is az egyházjog magyarázóinak ellenkező törekvése daczára.

A kor tudományos mozgalma sem kedvezett az egyházi hatalomnak. Egyetemek s természettudósok egyaránt támadták azt.

A nemzeti irodalmak pedig a középkori asketikus felfogástól merőben eltérő világnézetet teremtettek meg. Nem csak az égiekkel, hanem a földiekkel is foglalkoznak már az emberek.

Anjou Károlynak a pápai választásokba való beavatkozása s a bibornokok viszálykodása alig-alig juttat egy-egy kiválóbb egyént a pápai székbe.

2. Az egyház s a nemzeti királyságok.

VIII. Bonifác (1294-1303) **pápat** II. Anjou Károly befolyása juttatta a pápai székbe. III. Incze korát akarta felújítani, de világosan kitűnt, hogy a kor nem kedvez már az e fajta törekvéseknek. Magyarországon nem fogadták el a tőle ajánlott Anjou királyt. Véleménye előtt Német- és Angolországban sem hajoltak meg, sem Albert sem I. Eduárd, még rosszabbul járt Franciaországban.

IV. V. Szép Fiilöp (1285—1314) a már nem gyenge királyi hatalmat erősítette a városok pártfogásával. E számító s ravasz fejedelemmel tűzött össze VIII. Bonifác a papok megadóztatása s a

hamis pénzveretés miatt. Az országos rendek gyűlése (a polgári osztályt is meghívta), a király mellé sorakozott a papságot sem véve ki. A kiátkozás s interdictum, a szokott fegyverek nem használtak többé. Fülöp annyira ment merészségében, hogy a pápát Anagniban elfogatta, a mire a súlyosan bántalmazott aggastyán nem sokára meghalt.

V. Kelemen, a következő pápa Fülöp kívánságára 1309-ben Franciaországba, Avignonba 1309. tette át székhelyét. Itt laktak utódai is 1378-ig. A pápaság, ezen 70 éves időszakát nevezik „az egyház babyloni fogságának.“

A pápák ezen időszakban a francia királyok befolyása alá kerültek, a mi nagy kárára vált az egyháznak. Az egyház igazi érdeke ellen a francia politikát szolgálták. Így a többi közt V. Kelemen pápa Fülöp sürgetésére eltörülte a templomosok lovagrendjét (1312). Fülöp kincseiket lefoglalta s a lovagok közül sokat Molav Jakab nagymesterükkel egyetemben máglyán égettetett el.

3. A schisma, reformkísérletek, a zsinatok.

A pápák avignoni tartózkodásának legtöbb kárát Róma vallotta, azért a Rómában elhalt XI. Gergely pápa halála után arra kényszerítelék a bibornokokat, hogy itáliait válaszszanak meg. A római érzelmű bibornokok meg is választolták VI. Orbánt, a francia érzelműek pedig VII. Kelement. Erre a nagy egyházszakadás (schisma) vette kezdetét. Az európai államok részint a római, részint az avignoni pápa köré csoportosultak. A baj tehát ezzel még fokozódott.

Általános óhajjá vált, az egyház reformálása. Egyháziak s világiak egyaránt sürgették azt. A pápaság visszaélései pedig némelyeket egyenesen újítókká teltek. Így Angolországban Wiclif, azoxfordi egyetem tanára megtámadta a pápaságot, a pápai adókat, búcsúkat, szerzeteseket, a szentek tiszteletét, a gyónást stb. Az angol nép rokonszenvezett az újítóval. Nem is a pápa, hanem a világi a hatalom fojtotta el az újításokat, midőn pórmozgalom fejlődött ki belőlük (lollhardok).

Később a Wiclif-féle tanok utat találtak Csehországba, a hol Huss János, a prágai egyetem tanára lett tüzes védelmezőjük. Huss különösen a

a pápai adók, a papi tized s az egy szín alatt való áldozás ellen kelt ki. Hívei szaporodtak, mert Venczel király is pártolta.

A bajokat a pisai zsinat akarta orvosolni (1409). de még jobban megrontotta az állapotokat. A két pápát letette s helyükbe újat választott. De a két pápa ragaszkodott állásához s így egyszerre három pápája volt a keresztény világnak, akkor mikor a császári méltóságért szintén hárman versenyeztek.

A javításhoz az újabb lépést Zsigmond császár s magyar király tette meg, midőn XXIII. János pápát rávette a reform-zsinat összehívására.

A **constanzi zsinat** (1414—1418) a maga elé tűzött nagy feladatok közül csak egyet oldott meg, azt t. i. hogy megszüntette a schismát. A három pápát lemondatta s V. Márton személyében új pápát adott az egyháznak. A reformokat újból elodázták. Huss János elégettetésével pedig nem hogy a vallásszakadást nem szüntette meg, hanem ellenkezőleg a szakadást élesebbé tette, véres háborúkat idézett elő.

Huss kivégeztetésének legtöbb kárát Zsigmond vallotta, mert bátyjának, Venczelnek halálával (1419) tudni sem akartak cseh királyságáról a hussiták. Hiába hirdetett a pápa keresztes hadat ell enök, hiába vezette Zsigmond Magyar- és Németország erejét ellenük, pusztításaiknak véget nem vethettek. Csak midőn a mérsékeltebbeknek a kehely használatát a baseli zsinat megengedte s Zsigmond ezek segítségével leverte a túlzókat (árvák, táboriták), ismerték el a csehek királyuknak.

Hazánk északi részében szintén befészkeltek magukat a hussiták (Giskra), garázdákodásaiknak Mátyás vetett véget. Erdélyben tanaik hatása veszedelmes pórlázadás alakjában jelentkezett.

A középkorban legutoljára az egyház reformálásán a baseli zsinat (1431—1449) munkálkodott, csakhogy buzgalmában majdnem ismét schismát idézett elő. A reformból tehát nem is lett semmi, a pápa ép úgy most, mint az előző zsinat alkalmával történt, az egyes országok fejedelmeivel concordátumokat kötött. E concordátumok szabályozták azután az államoknak az egyházhoz való viszonyát. A concordátumok kötésével a középkori érte-

lebenben vett pápaság véget ért, mert bár egyházi tekintetben az egész kereszténység feje maradt, de világi tekintetben a nemzeti államok ügyeibe nem avatkozhatott.

A reformok elodázásának utóbb az egyház nagy kárát látta.

III. A hűbériség felbomlása..

1. Olaszország.

Mióta Olaszországban a császári hatalom megszűnt, több nagyobb és kisebb államra oszlott. Nagyobbak voltak a nápolyi királyság az Anjouk uralma alatt, Szicília az aragon királyi család birtokában és az Egyházállam. A kisebbek egyházi, világi s városi uralmakból állottak.

Az olaszországi városok a keresztes hadjáratok idejében hatalomra s gazdaságra tettek szert. Kelet és Nyugat közt a közvetítő kereskedést csaknem kizárólag hatalmukba kerítették. A kereskedés mellett azonban iparuk is felvirágozott.

A meggazdagodott polgárok súlyt fektettek a tudományok és művészetek ápolására. A pénznyújtotta hatalomhoz tehát még a szellemi fölény is járult, a mi mind a hűbéres nemesség rovására történt.

Kitűntek a városok közül:

Velence, az arisztokrata köztársaság. Kormányát a választott dogé (berczeg) vezette tanácsosaival (signoria). A hatalom a nagy tanács kezében volt, a melynek tagjai azon családokból kerültek ki, kiknek neveit az „aranykönyv”-ben megörökítették. Ez utóbb a hatalmat a „tizek tanácsára ruházta, mely azután az aristokraták uralmát inquisitoraival, kémeivel s az ólomtetőkkel biztosította.

Firenze szintén köztársaság, hol a demokraták kezében volt a hatalom. A XV. században a Medicek gazdag kereskedő családja jutott a köztársaság élére, a kik azután a hatalmat apáról fiúra szállították s mint valóságos kényurak uralkodtak a köztársaság formái közt. Kivált közülök Cosimo és Lorenzo, kik a műveltség ujjáteremtésével szereztek magoknak felejthetetlen nevet. Nevüktől elválaszthatatlan a renaissance.

Genua Velence versenytársa szintén köztársaság. A dogé kormányozta arisztokrata tanácssal.

Milánóban a Visconti család előbb mint

császári helytartó, utóbb mint herceg kormányzott. A Visconti család kihalta után Sforza Ferencz alapított katonai tyrannist.

Úgy történt az több városban is, hogy a zsoldos csapatok (condottierik) vezérei a köztársaságok helyébe saját személyes uralmukat helyezték.

2. Hűbérelles mozgalom Németországban.

Németországban az erős központi hatalom hiánya szövethatóságok kötésére készítette a gyengébbeket. így szövethatóságok a városok, hogy kicsikart, jogait megtartsák, hogy iparukat és kereskedelmüket a rablólovagokkal szemben megvédelmezzék. Ilyen a rajnai városok szövetsége (Worms, Mainz), ilyen a sváb szövetség (Ulm, Augsburg).

Mindkettőt felülmúlta jelentőségben a **Hanza** szövetség. A Hanza Lübeck és Hamburg városoknak 1241-ben kötött szövethatóságából alakult ki. A XIV. században több mint 90 város tartozott a szövetségbe. A szövetség középpontja Lübeck volt. Közös pénzen tartották katonáikat és hajóikat, közös pénzt és súlyt használtak. Hatalma oly nagy volt, hogy még királyokkal is éreztetni tudta (IV. Waldemár). Kereskedelmi köre kelet-nyugati irányban Londontól Nisni-Novgorodig, észak-dél irányban Bergentől Olaszországig kiterjedt.

A városok nagy hatalmának s a vele járó gazdagságnak a következménye volt, hogy a városok a törvényhozó testületbe is bejutottak, a mint az a XIII. századtól a XV.-ig megtörtént Angol-, Francia- s Magyarországon szintén. E birodalmi közvetlenség pedig mind a hűbéres nagyság rovására írható.

A polgárok példája buzdítólag hatott a jobb-ágyokra s a pörökre. Holsteinban a szabadságszerető pör **ditmarsok** alapítottak független köztársaságot (1321).

Nevezetesebb a **svájci köztársaság** alakulása. A vierwaldstadi tó környékén lakó parasztnép régi idő óta birodalmi közvetlenséget élvezett. A Hohenstaufi császárok kiváltságokkal jutalmazták a bátor népet. Veszély nem is fenyegette jogait mindaddig, míg a Habsburgok a birodalom trónjára nem jutottak. Ezek akkor földesúri hatalmuk alá akarták hajtani az eddig független népet, de a három ősi kanton **1291.** Schwyz, Uri és Unterwalden lakói 1291-ben

megkötötték az „örök szövetséget“ s szembeszálltak (Teli monda). Albertijának, Lipótnak fényes lovaghadát Morgartennál megsemmisítették (1318). A győzelem öt más hegyvidéket vont a szövetségbe (Luzern. Zürich. Glarus, Zug, Bern). A megerősödött szövetség azután Sem pach (1386) majd Nafels mellett újból győzedelmeskedett, végül pedig a birodalomból kivált (1499). Európa 1648-ban ismerte el függetlenségét.

3. Az utolsó középkori német- római császárok.

II. Albert halála után a német korona unokatestvérére III Frigyesre (1440—1493) szállt, ki az utolsó Rómában koronázott császár volt. Tehetlenségével egész Németországra bajt hozott. 25 évig feléje sem ment a birodalomnak. Szakadatlanul dúltak ott a pártharcok, a kis nemesség a fejedelmek hatalma alá került. Holsteint Dánia szakította el, a német lovagrend birtokait a lengyelek foglalták eh Nem hatott lelkére Konstantinápoly bukása sem. Egyedül családja hatalmának az emelésére gondolt, de ezzel csak bajokat szerzett önmagának. Elvesztette családja Magyar- és Csehországot. Ármánykodásaira feleletül a magyar Mátyás elfoglalta Ausztriát Béccsel egyetemben. A jövő még is neki adott igazat, fia és utóda

I. Miksa (1493—1519) a Habsburgokat világhatalomhoz juttatta, nem háborúkkal, hanem házasságokkal. Maga nőül vette Burgundi Máriát s ezzel megszerezte a Burgundi grófságot s a Burgundi ház sok kincsét. Fülöp fiát Castilia és Aragónia örökös-nőjével Jankával jegyezte el. Szerződésekkal unokái számára a magyar és a cseh trónt biztosította (Bella gerant alii, tu felix Austria nube).

Miksa ellentétben atyjával nyílt szívű, lovagias fejedelem volt, ki először használta a „választott római császár“ czimet. Az örökös villongásoknak a „közbéke“ behozatalával vetett véget. Az 1495. 1495, worms-i birodalmi gyűlés, mely a békét is elrendelte, felállította a legfőbb törvényszéket, a birodalmi kamarát. A kamara függetlenségét azzal vélte a gyűlés biztosítani, hogy tanácsosait a birodalom fizette, mely célból elrendelte a „közfillér“ adót. A birodalmat az adók behajlásának s a rend fentartásának megkönnyítésére 10 kerületre osztották. E reformokkal akarták a birodalom egységét megőrizni.

4. *Hűbérelles mozgalmak Franciaországban.*

IV. Fülöp király annyira pártolta a polgárságot, hogy a törvényhozás részesévé tette őket. Sajátságos, hogy a gazdag flandriai városokkal mégis neki gyűlt meg a baja. E városok függetlenségükben érezték magokat sértve, midőn Fülöp tőlük pénzt akart kicsikarni. Kon ing Péter vezérlete alatt fegyvert fogtak és a király lovaghadát a „sarkantyúcsatában“ tönkretették (1302). Utóbb az angol-francia háborúban az angol részre állottak s az első győzelem után Artvelde Jakabot kormányzónak kiáltották ki.

A Capetingek ügyes politikáját a városokkal szemben nem követték a Valois királyok. A Capetingek egyenes ága ugyanis IV. Fülöp 3 fiában kihalt s VI. Fülöp személyében az oldalág lépett 1328. a trónra (1328). VI. Fülöp, valamint fia Jó János az angolokkal viselt háborúban csak a lovagokra s a nemesekre támaszkodtak. A polgárokkal a nagy adókat fizettették. A nyomor és a súlyos teher annyira elkésérette a polgárságot, hogy a midőn János a csatavesztés után angol fogságba esett, a párizsi polgárok Marcel István, a czéhek főnökének vezérlete alatt engedményeket csikartak ki Károly trónörököstől. A három rendből felügyelő bizottságot rendeltek melléje. A trónörökös megígérte, hogy adót a rendek hozzájárulása nélkül nem vet ki, hogy az adók hovafoordítását rájuk bizza, hogy hamis pénzt nem veret stb. (1357). A mint ígérte meg tartani nem akarta, az újabb mozgalomban két tanácsosát szemeláltára megölték. A trónörökös erre Párizsból elmenekült.

A polgárok sikere felbátorította az elnyomott pórokat is (Jacques Bonhomme). Caillet „paraszt király“ vezérlete alatt fegyvert fogtak s elnyomóikra J358 támadtak (1358). A megrémült nemesség ekkor egyesült és leverte a pórok fanatikus hadait. A Jacquerie leverését a visszatörítés követte.

A pórok leverése után a trónörökös s a nemesség közös erővel támadtak Párizsra. A városban támadt ellenforradalomnak Marcel áldozatul esett, mire a város megadta magát. Ezzel a polgárság demokratikus törekvése jobb időkre maradt.

5. *Az angol alkotmány fejlődése.*

III. Henrik alatt hívták meg a harmadik rendet először a parlamentbe. A lovagok és a jó módú

városi polgárok Angolországban hamarosan az úgynevezett gentry osztályba olvadtak össze. Az együttérzés megtermelte a maga gyümölcseit. Hova tovább mind fontosabb helyet foglaltak el a peerek mellett. A peerek is, a gentry is külön elnök alatt tanácskoztak, mi az alsó és felső ház megalakulására vezetett. II. Richárd alatt a parlament alsó háza már megalakultunk mondható. 1340 óta rendszeresen össze is hívták.

Lényeges fejlődésen ment át az alkotmány III. Henrik utódai, a három Eduárd uralkodása alatt. Az Eduárdoknak a skótok s a francziák ellen viselt háborúikban pénzre volt szükségük, azért a peereket, de gyakran a gentryt is össze kellett hívniok. III. Eduárd 50 évi uralkodása alatt 70-szer hívta össze a parlamentet. így lassankint törvénynyé lett, hogy a király a parlament nélkül adót nem vethet ki, továbbá hogy csak az törvény, mit a parlament és a király együttesen hoznak.

Ugyancsak az Eduárdok uralkodása alatt rakták le az angol önkormányzat alapjait. Angolország grófságokra oszlott. Minden grófság maga intézte el (ép úgy, mint nálunk 1848 ig a megyék) az adózást; a hadügyet s az igazságszolgáltatást.

Az adókat a megye élén álló sherif szedte be a választott bizalmi férfiak segítségével. A honvéd csapatok grófságonként gyű lekeztek a sheriff vezetése alatt. Kimondották az általános hadkötelezettséget. A városi polgárokból kerültek ki a nehézfegyverzetű gyalogosok s Íjászok. A honvédség külföldön csak a parlament beleegyezésével harczolt. Az igazságot a negyedévenként összeülő esküdtszék szolgáltatta. A rendőri ügyeket a békebirák végezték.

Az említett intézmények következménye, hogy Anglia minden fajta lakója az angol nemzetté olvadt össze. Angol lett a hivatalos nyelv a latin helyett, angollá lett maga a dynastia is.

Nemcsak belső, de külső eseményekben is gazdag az Eduárdok uralkodása. I. Eduárd (1272 —1307) elfoglalta Walesi, ott született fia s azóta a trónörökösök a walesi herczeg címet viselik. Baliol János Skócia királya hűbéresküt tett. A skót szabadságért fegyvert fogott Wallacet és Bruce Róbertot megverte.

II. Eduárd (1307 -1377) alatt Bruce kivívta a

skótok függetlenségét. A szerencsétlen hadjárat után Izabella királynő s kegyence Mortimer a királyt megölték.

III. Eduárd (1327—1377) Brucet leverte s fogságba vitte Londonba. 1371-ben a Stuartok léptek Skócia trónjára, de nem mint hűbéresek. III. Eduárd kezdte meg a 100 éves angol-francia háborút, melyet különösen addig folytatott szerencsével, míg fia a „fekete herceg“ élt.

6. A százéves angol-francia háború (1339—1453).

A háborúnak távolabbi okai voltak, hogy Angolország is, Franciaország is területi egyesítésre törekedtek. De Skótszágot Anglia ellenében támogatta Franciaország, a felkelő flandriai városokat Franciaországgal szemben támogatta Angolország. Közlelbbi, hogy a Valois dynastia trónra léptével nagyobb igényt tartott a francia trónhoz III. Eduárd, mert IV. Fülöp leányától származott.

A kitört háborúban mintegy 100 éven át az angol nemzeti hadsereg győzedelmeskedik a francia hűbéres lovagságon. Az első győzelmet a flandokkal egyesülten Sluys mellett aratták a tengeren (1340.) Ezt követte a Crécy mellett kivívott nagy 1346. diadal (1346), hol az angolok először használták Európában a puskaport s az ágyukat. János, a vak cseh király a csatatéren maradt. Calais az angolok kezébe került.

A Jó János (1350—1364) uralkodása alatt megújult háborúban ismét az angolok győznek. A „fekete herceg“ a hétszerte nagyobb francia lovaghadat megsemmisítette Maupertuis és Poitiers között (1356). János király a sereg javarészával fogságba került. A bretigny-i béke (1360) adta vissza szabadságát, de mivel a váltságdíjat le nem fizethette, önkényt visszatért Londonba. E békében Eduárd lemondott a francia trónra támasztott igényéről, megtartotta azonban Poitou, Guyenne és Gasconet hűbéri kötelezettség nélkül.

János utóda V. v. Bölcs Károly (1364—1380) nagyobb szerencsével újította meg a háborút. A „fekete herceg“ halála, az angol pórlázadás s Bertrand du Guesclin francia connetable ügyessége francia kézbe juttatta az angoloknak csak nem összes hódítását.

Minden megváltozott VI. Károly (1380—1422) kiskorúsága majd örültsége idejében. A gyámság miatt kitört párlharczok az angol beavatkozást vonták maguk után. V. Henrik Azincourt-nál fényes diadalt aratott (1415). Az ezt követő troyes-i békében (1420) Katalin hercegnő kezét s ezzel VI. u»o. Károly halála után a francia trónra való jogot nyerte el. De Henrik és Károly egy évben haltak el. Haláluk után az északi vidék VI. Henriket, a Loire tól délre eső rész

VII. Károlyt (1422—1461) ismerte el királynak. Károly tétlensége miatt azonban az angolok mind előbbre haladtak s már Orleans-t, a délvidék kulcsát ostromolták. A legnagyobb bajok közepette jelent meg Darc Johanna, az orleans-i szűz, ki a nemzeti közérzület felkeltésével diadalról diadalra vezette a francziákat. Felmentette Orleans-t. (1429), a királyt elvezette Reimsba koronáztatásra. Hivatásának befejezése után továbbra is a seregnél tartották a szűzet szerencsétlenségére. Egy Compiegne-ből történt kirohanás alkalmával az angolok kezébe került, a kik Rouen-ban. mint boszorkányt égették el az ártatlan leányt (1431). De a feltámasztott nemzeti közérzület az orleans-i szűz halála nem lohasztotta le. Dunois vezérlete alatt a francziák újabb s újabb területeket hódítanak vissza, míg nem Calais-n kívül mindent elvesztenek az angolok. A háborúnak nem béke, hanem a kölcsönös kimerülés vetett véget.

7. A Burgundi hercztség fejlődése és bukása.
(1363—1477).

Jó János uralkodása alatt a burgundi herczegi család kihalt. János ekkor elkövette azt a hibát, hogy a megüresedett koronahübért harmadik fiára Fülöpre ruházta (1363.). Fülöp házasságával megszerezte a szabad grófságot (Franche Comté) és a llandriai gazdag városokat. Itódai Rettenthetetlen Jánosés Jó Fülöp szerencsés harczaiokkal és vásárlásaikkal hűbéres nagyhatalommá tették Burgundiát.

A hatalmas Burgundiát mérhetlen kincsekkel egyetemben Merész károly (1467—1477) örökölte. Károly hatalmasabb volt, mint hűbérurai a francia király s a német császár. Ez a körülmény merész tervet érlelt meg agyában. A tengertől az Alpokig terjedő földet királysággá akarta alakítani. A korona

elnyeréséért alkudozott III. Frigyes császárral, de sikertelenül (Trier). Ez nem csüggesztette el. A birtokai közt elterülő Lotharingiát készült elfoglalni, bár nagy hatalma fölkelte már úgy XI. Lajos, valamint a svájcziai féltékenységét. Sikertelenül békítette Károlyt és a svájcziakat Mátyás magyar király, hiába biztatta őket, hogy egyesüljenek vele III. Frigyes ellen. XI. Lajos izgatására Károly és a svájcziaiak között csatára került a dolog. A svájci pórok Károly fényes lovaghadát Granzon majd Murten mellett tönkrevették (1476). A következő évben pedig, midőn a lotharingiai herceget szorongatta fővárosában Nancy-ban, megsemmisítették lovagjaival egyetemben. Károly a csatateren maradt, kincsei a pórok kezébe kerültek. Vége volt a szép ábrándnak, a Lothárféle császárság felújításának.

A Burgundi-hercegséget XI. Lajos a koronához csatolta, a szabad grófság, a flandriai városok s a kincsek Mária kezével I. Miksára szállottak.

8. A francia állam központosítása.

A hosszú háború megingatta a hűbéres nemeség hatalmát. Úgyesen fordította hasznára e körülményt VII. Károly. Megalakította az első állandó zsoldos katonaságot s behozta eltartásukra az első állandó adót. Állandó katonaságával féken tartotta a hűbéres nagyokat, eltiltotta azoknak a katonatartást, ha pedig a tartást megengedte, ő nevezte ki kapitányaikat. Nagy hasznára vált ez a királyi hatalomnak.

A megkezdett úton tovább haladt fia. **XI. Lajos** (1461—1483). Megalapította a francia korlátlan monarchiát. Eszközeiben nem válogatott, erőszakot, cselt, árulást, vérpapot, börtönt egyaránt jónak talált. A cél volt a hűbéres nagyok hatalmát megtörni. Sikerült. A „közjólét“ ligáját megbontotta csellel, azután tagjait egyenkint leverte. Az összes nagy hűbérek a korona hatalma alá kerültek. A nápolyi Anjouk kihalásával a koronára szállott Anjou, Maine és Provence. Az egyetlen független birtok volt még Bretagne, ennek örökösnejét, Annát fiával jegyezte el.

Az egyesítés mellett nagy érdeme Lajosnak a kormányzás központosítása. Maga intézett el minden ügyet. Szaporította a parlamenteket, a melyek

mindenki fölött ítélkeztek s egyúttal a tartományok ügyeit is vezették. Életbeléptette a postát. Kétségtelenül nagyok érdemei, de jelleméből hiányzott minden vonzó vagy megnyerő vonás. Népe gyűlölte a „középkori Tiberiust“.

Fia Vili Károly (1483—1498) örökölte az egységes Franciaországot. Korlátlan hatalmát nápolyi Anjouk örökségének a megszerzésére fordította, de csak múltó sikereket ért el.

9. *A fehér és piros rózsza harcza Angliában* (1455—1485).

III. Eduárd halála után belső zavarok gyöngítették az államot. Unokája II. Richárd (1377—1399) uralkodása alatt a Wicli f-féle hitújítás pórlázadásra vezetett Wat Tyler vezérlete alatt (1381). A zavarokát felhasználta III. Eduárdnak harmadik fiától származott unokája

Lancaster IV. Henrik (1399-1413), ki Richardot lemondásra kényszerítette. A trónon folyton a lázongó nagyokkal küzdött. Úgy ő, mint utóda V. Henrik (1413—1422) üldözték Wicli követőit a Lol 1 hard okát. V. Henrik megújította a francia trónra való igényeit, győzött (Azincourt), de a két ország egyesítésében maggátolta halála. Elmebajos fia VI. Henrik (1422—1461) uralkodása alatt minden veszendőbe ment Franciaországban, sőt Angolországban is trónkövetelő támadt Yorki Richárd személyében. Richárd közelebbi igényt tartott a trónra, mert leányágon Hl. Eduárd második fiától származott. A Lancaster és York házak között fegyverre került a dolog. Ez a 30 évig (1455—1485) húzódo fehér (York) és piros (Lancaster) rózsza harcza. Az ádáz küzdelemben a királyi családnak 80 tagján kívül a régi főnemesség majdnem egészen elpusztult. Yorki Richárd maga is halállal lakolt vállalkozásáért. de fia

IV. Eduárd (1461—1483) személyében a Yorki ház jutott a trónra. 1470-ben ugyan Margit királynő és Warwick gróf előzték, a burgundi herceg segítségével azonban mint győző visszakerült a trónra. Kiirtotta ekkor a Lancastereket. saját öcsce is életével lakolt. A trónon másik öcsce III Richárd (1483—1485) követte, ki bátyja két fiát megfojtatta, hogy király lehessen. Az emberi elvetemültség ezen igazi példányképét a Lancaster ház egyetlen élő tagja

Tudor VII. Henrik (1485—1509) győzte le s fosztotta meg a tróntól. Nőül vette IV. Eduárd leányát Erzsébetet s ezzel egyesítette a két ház igényét. A kedvező körülményeket a királyi hatalom megerősítésére használta fel.

10. Spanyolország megalakulása.

A középkor végén az Iberiai-félszigeten három nevezetes állam van: Portugália, Castilia és Aragónia.

Portugáliában a XV. században I. János és Tengerész Henrik királyok a büszke nemességgel szemben a polgári elemre lámaszkodnak, ennek iparát, kereskedelmét fokozzák. A tengeren fölfedezéseket tesznek, megtalálják az Indiába vezető utat.

Castilia és **Aragónia** Katholikus Ferdinánd és castiliai Izabella házasságával Spanyolországgá egyesült (1479). Az egységes királyságban Ferdinánd megerősítette a királyi hatalmat. Állandó hadsereget szervezett, támogatta a polgári elemet, különféle eszközökkel megtörte a nemesség hatalmát, így. hogy a lovagrendek nagymesterévé magát nevezette ki a pápával, továbbá hogy az inquisitiot állami eszközzé tette.

Megerősödött hatalmát azután Granadának, az utolsó mór királyságnak elfoglalására használta **1492. fel** (1492). Granada bevétele után pedig jövő nagyhatalmának az alapját szintén fölfedezéseivel rakta le.

11. A török hatalom föllépése.

Az Altai hegyvidékről kiáradó török törzsek ellepték az egész ázsiai arab birodalmat s midőn az izlamot elfogadták, annak új erőt kölcsönöztek. Egy **1300.** ily kisebb török törzs vezére volt Ozmán, ki 1300 körül az iconiumi szultánság romján alapított uralmat. Utóda Urkhán nemcsak Kis-Ázsiában hódított, hanem már Európába is átvitte az ozmán hatalmat, elfoglalta ott Gallipolit (1357).

Rohamos terjeszkedésüknek kedveztek a viszonyok. Az elgyengült görög császárság nem tudott elég erőt kifejteni velök szemben. A keleti kereszténységben, a melyet a Balkán népei követtek, szintén nem volt meg az az ellenálló képesség az izlammal szemben, mint a nyugati kereszténységben. A törökök pedig fanatizmusa, állandó katonasága: a janicsárok és a szpahik, nem különben sajátos hűberrendszere folyton újabb s újabb hódításokra ösztönözték.

I. Murad a Balkánig terjedő földet foglalta el s Drinápolyba tette át székhelyét (1361), sőt a rigómezei győzelem (1389) a Balkántól északra fekvő kis országokat is hódolatra készítette. I. Bajazid, a villám, már Zsigmond magyar királyllyal s nyugati segédcapataival mérte össze fegyvereit. A törököt fegyelme itt is győzelemre segítette. A nikápolyi vereség (1396) az egész nyugati kérész-^{1:16}ténység megalázását jelentette.

Bajazidot győzelme kizsákmányolásában megátolta Timur Lénk, az új mongol birodalom megalapítója. Az angorai csatában (1402) Bajazid Timur Lénk fogságába került. De a mongolok hatalma csak Timur Lénk haláláig tartott. Halálával a török új életre kelt. II. Murad ugyan hiába ostromolta Konstantinápolyi, megnyerte azonban Ulászlóval szemben a várnai csatát (1444). A várnai győzelem azért nem jelentett újabb hódítást, útját állotta Murád további előhaladásának a rigómezei vereség (1448) daczára is a nagy Hunyadi János, de meg a török hatalom hála megett még mindig állott Konstantinápoly.

II. Mohammed szultán volt, ki Konstantinápoly bevételel a római birodalom utolsó maradványát is eltörölte a föld színéről (1453. máj. 29.). 1453. Az utolsó császár, XII. Konstantin a romok között lelte halálát.

12. Magyarország a XIIV. és a XV. században.

A-L Árpád ház kihaltával Magyarország különféle családokból szabadon választotta királyait. A választásnál kezdetben a rokonságot, tartották az ország rendei szem előtt. Mint az Árpád család rokonai kerültek a trónra cseh Venczel és bajor Ottó. Gyengeségük azonban már 1308-ban a trónra jutatta a szintén rokon **Károly Róbertét (1308- 1342).**

Károly Róberttől az Anjouk nagy jelentőségű uralkodása veszi kezdetét. Az ország békéjét s a királvi hatalmat kellett visszaállítani. Mindkettőt meg valósították Károly és fia **Nagy Lajos (1342 1382),** sőt többet tettek, Magyarországot Kelet-Európában **nagyhatalmi rangra** emelték.

Megtörték a féktelenkedő olygarchiát. Igaz, hogy újat emeltek, de ezt hasznossá tették, midőn a banderiális hadrendszert felállították. Min-

denki birtoka arányában katonát állított ki s a ki 300 — 400 embert vezetett a harczba, az saját czimeres zászlaját használhatta. Ezek a zászlós urak. Ellensúlyozásukra támogatták a nemesi rendet, az ő s iség s a kilenczed behozatalával meggátolták elszegényedésüket. Nem különben pártfogásukba vették a polgári elemet, azok iparát és kereskedelmét mozdították elő kiváltságokkal s jó pénz veretesével. Bányászatunk felvirágzása szintén az Anjoukkal kezdődik.

A szent korona mint közjogi kapocs fűzte össze a főpapi, főúri s a nemesi rendet. Csak a hol a három rend, a szent korona tagjai s a korona képviselője, a király együtt voltak, hozhattak országos törvényt.

Az említett intézkedésekkel rendezték a had- és pénzügyet, mint hatalmuknak az alapját. De a pénzügyrendezésben még tovább mentek. Károly behozta az első egyenes adót (18 dénár telkenkint). Károly a hadi téren tartós sikereket még nem aratott. Hódolatra készítette a szerb fejedelmet, de Havasalfölden kudarczot vallott. A babérokát a diplomaciai téren szedte. Családja érdekeit tartotta itt szem előtt. Előkészítette fiainak a nápolyi és a lengyel trónra való jutást. A visegrádi congressuson (1335) mint választott békebíró Kelet-Európa ügyeit intézte el.

A hadügyi átalakításoknak hasznát Lajos vette. Nápolyon boszút állott kettős hadjáratában (1347. 1350) öcsse megfojtásáért, bár ennek némi erkölcsi hasznon kívül alig volt más eredménye. A Venczével folytatott háborúiban először (1356) Dalmáciát biztosította, másodsor (1378) a köztársaságot a magyar király adófizetőjévé tette. A Balkán apró államait hódolatra készítette. Lengyelországot megvédelte a lithvánok s a tatárok ellenében. Ezen érdemei csakugyan a lengyel trónra juttatták 1370. Kázmér halála után (1370).

Lajos mint az „egyház zászlótartója” ténitget Magyarországon, ténitget aBalkánon. A katholicizmusban látta a legerősebb bástyát a törökkel szemben.

Az Anjouk uralkodásának az általános jólét megteremtésén kívül másik jelentősége a műveltségemelés. Az igazságszolgáltatás rendezése, iskolák emelése (pécsi egyetem), az építészet s a szobrászat

lendülete egyaránt fenkölt gondolkodásuk dicséről. Krónikáink nagyobbrészt szintén e korbéli nemzeti felbuzdulásnak köszönhetik létüket.

Nagy Lajost leánya Mária követte. A női kormány gyengesége sok bajnak lett a forrása. A dél vidéken lázadást idézett elő. A mozgalom rövid időre a trónra juttatta Kis Károlyt (1387). A lengyelek Hedviget erőszakolták ki királynőjüknek, a mi a magyar-lengyel uniónak vetett véget. S végül a királynő fogsága férjét.

Luxenburgi Zsigmondot (1387—1437) emelte a trónra. Zsigmond, a ki eszes, de könnyelmű fejedelem volt, uralkodása első felében nem tudott a nemzet szívéhez férközni, sőt tetteivel több ízben koronáját is veszélyeztette.

A török uralkodása alatt már Magyarország határaihoz ért. Zsigmond egész Európát keresztes hadjáratra szólította fel, hogy erejét megtörje. A felszólításnak volt eredménye, különösen a francziák jöttek nagyobb számmal. Annál nagyobb volt a diadal, melyet a szultán Ni kápoly ná 1 aratott (1396). 1393.

A vereség után félévig künn kószál, utóbb is, bár sok volna az országban a tenni való, a külföldön jár, hogy a császári trónt s Csehországot megszerezze. Közben a magyar koronát ígéretel el ennek is, annak is halála esetére. A magyar főurak ezért és más törvénysértésekért, továbbá erőszakoskodásáért fogságba vetették (1401), de ismét kibocsátották. 1401. Zsigmond még mindig nem okult. Újabb kóborlása alkalmával a papság és a köznemesség Nápolyi Lászlót hozta be (1402). Hívei ettől is megszabadították. Azután a hirdetett közbocsánattal lecsendesítette az országot, a papságon pedig boszút állt a place tūm regium kibocsátásával.

A császári trón elnyerése (1410) forduló 1410. pontot képez uralkodásában. Magyar királyságának előtérbe tolása, nagyobb törvénytisztelete kibékítették vele a nemzetet. Császári buzgólkodásának sikere, hogy megszüntette az egyházszakadást, de külföldi elfoglaltsága kárával járt az országnak. Velencez elfoglalta Dalmáciát, a török a délvidéken hódított. Huss János elégettetésével a hussita háborút idézte fel, a mely Magyarországra is átszarmazott, s Erdélyben pórlázadást szült.

Belső intézkedései közül a honvédelem javítása

(telekkatonaság), a polgárságnak országos renddé 1405. való emelése (1405) s a megyék önkormányzatának a fejlesztése a nevezetesebbek.

Már Zsigmond uralkodása alatt kitűnt, hogy a főnemesi hatalommal minden körülmények között számolni kell. Utódai alatt a hatalom egészen a főurak kezébe került. Zsigmond vejével, Alberttel (1437 -1439) mint egyenrangú felek szerződnek.

I. Ulászló (1440—1444) halála után az országban osztozkodni akarnak.

Nagy szerencséje e korban hazánknak, hogy az isteni Gondviselés Hunyadi Jánossal ajándékozta meg. E nagy ember volt, a ki a szívében rejlő vallásos és hazafias érzés kifolyásaképen egész életét nemzete megmentésére fordította. A köznemesség soraiból emelkedett ki. Albert Szörényi bánná. Ulászló Erdély vajdájává nevezte ki. Mint erdélyi vajda aratta csodálatos diadalait a törökön Szeben alatt s a V askapunál (1442). Az egész európai kereszténység védelmezőjévé avatta magát a hosszú hadjáratban (1443 jul. — 1444 feb.) E hadjárat után Európa neki buzdult, hogy kiűzi Európából a törököt, de a kenyértörésnél cserben hagyták a nagy hadvezért. Bekövetkezett a szerencsétlen várnai vereség s ott Ulászló halála (1444).

A vereséget követő zavarokban az osztozkodástól Hunyadi mentette meg az országot, midőn elismertette V. Lászlót (1446—1457) királynak. A király kiskorúsága alatt a kormányzói tisztelet a köznemesek s a városok kívánságára Hunyadi ruházták. A főnemesség megnyugodott a megváltozhatatlanban, de a hol lehetett cserben hagyta a kormányzót. A főnemesség visszavonása idézte elő 1448. a rigómezei vereséget (1448). Nemes szive mindent megbocsátott. Ha a .haza bajban volt, egyéni bajaira soha sem gondolt. Élete alkonyán csak nem teljesen magára hagyatva aratta utolsó, de legnagyobb 1456 diadalát Belgrád falai alatt (1456). Feltartóztatta II. Mohamedet hódító útjában. Konstantinápoly megvevője minden podgyásza hátrahagyásával menekült Belgrád falai alól.

A Hunyadi ház ellenségeinek az újabb dicsőség csak fokozta irigységét. A család kiirtására törtek. A nagy hős halála után László fia vérpadon végezte be ifjú életét, Mátyást pedig fogságba hurczolták.

A gaztett hallatára nemcsak a köznemesség, de a főnemesség több tagja is fegyvert fogott a Hunyadiak érdekében. S nem eredmény nélkül, mert V. László halála után mellőzték úgy az idegen, mint a hazai trónjelölteket s királylyá kiáltották ki Hunyadi Mátyást (1458—1490). Mátyás uralkodásával az Anjouk fényes időszaka újult meg. Magyarország ismét vezérlő hatalommá lett. Trónraléptével gyorsan végzett a hussita rablókkal, III. Frigyesel s pártjával, sőt a Szerémségben megverte a törököt s visszafoglalta Jajczát 70 más várral. Csak most, midőn királyságát senki kétségbe venni nem merete tette fejére Sz. István koronáját (1464).

Mátyás kiváló vezére lehetett volna egy európai vállalkozásnak, mely a török kiűzését teszi feladatának, de az európai viszonyok az ily vállalatnak nem kedveztek. Maga Mátyás pedig annyira belebonnyolódott a nyugati ügyekbe, hogy a törökkel szemben a nagyobb részt csak védelmi háborúkra szorítkozott.

Hosszú (1468—1478) harcot vívott Csehország birtokáért. Szemben találta magával a cseh hadjáratokban nem csak Podjebrádot és szövetségését, a lengyel királyi családot, de még képzelt barátját, III. Frigyeset is. Boroszlónál azonban csúfosan kijátszotta cselvetésüket (1474). Nagy véráldozattal megszerezte így Csehország melléktartományait.

Még cseh háborúja közben rákerftette a sort az álnok Frigyesre. A háromszor megújult háborúban elfoglalta Ausztriát Bécscsel egyetemben (1486),

E nagy sikereket az. állandó hadsereg felállításával érte el. A 30-40 ezer főre rugó hadsereg inagvát a fekete hadsereg alkotta. A hadsereg fentartása céljából rendezte az adókat. Az új adót, a „kir. kincstár adóját“ fizette a nemesen kívül mindenki.

A perek eldöntésében a hosszú huzavonának véget vetett a törvénykezés újjáalakításával. Gondja volt, hogy mindenki megtalálja a maga igazát. Az igazságszolgáltatás szervezésével csak nem egyidejűleg szabályozta a nádori hatáskört is.

Mátyás atyai gondoskodását megérezte a földművelés, ipar s kereskedés egyaránt. Mindannyi lendületnek indult. Udvarának hírére azonban legfőképpen a művészetek s a tudományok pártolásával alapította meg. Kora divatos műveltségi irányának,

a renaissance-nak igazi középpontja volt a budai palota. Állandóan hazai és külföldi tudósok környezték. A híres „Corvina“ könyvtár, a pozsonyi s a budai egyetemek mind azon törekvését igazolják, hogy Magyarországot egy magasabb műveltségi fokra akarta emelni.

A fényes idők Mátyással véget értek. Magyarország minden dicsősége személyéhez fűződött. A Jagellók, II. Ulászló (1490-1516) és II. Lajos (1516—1526) uralkodása alatt gyors hanyatlás következett be. A pártharcok felemésztették az ország erejét. Az állandó hadsereget megsemmisítették. A pénzügyet a rossz gazdálkodással tették tönkre. így azután 36 év elég volt, hogy a Mátyás korabeli hatalmas Magyarország a mohácsi temetőig jusson el (1526).

13. Észak-Európa.

Dánia, Svéd- és Norvégországok e korokban jelentősebb szerepet nem játszanak. Legfontosabb mozzanat történetükben a calmari unió, mely 1387. personal-uniót létesít a három állam között (1397). Margit dán királyleány ugyanis nőül ment Vili. Hakon norvég királyhoz. Atyja IV. Waldemár halála után átvette Dánia kormányát, férje halála után pedig Norvégországot. Néhány év múlva a svédek is királynőjüké választották. így egyesült a három ország Dánia főuralma alatt. Az egyesülést leghamarabb Svédország bánta meg.

Oroszország Rurik utódai alatt számtalan apró államra oszlott. A megosztás okozta, hogy mintegy 250 évig tartó mongol uralmat volt kénytelen elviselni. A szolgaság területvesztéssel is járt, mert a megerősödött Lengyelország és a német lovagrend Oroszország rovására terjeszkedtek. Maga Kiev, a birodalom egykori középpontja is a lengyelek kezébe került.

Új középpontja támadt az országnak Moszkvában. A moszkvai fejedelmek közül III. v. Nagy Iván (1462—1505) egyesítette a fejedelemségeket s rázta le a mongol igtát. Fölvette a „czár“ címet. Alapját vetette meg az új kori Oroszországnak. Neje Zsófia az utolsó görög császár unokahúga volt. Ez adta meg a jogcímet utódainak, hogy a keleti császárok örökösének tekinték magukat.

TARTALOM.

A k zépkor tárgya és felosztása2

A) A középkori intézmények megalakulása.

I. A barbárok betelepődése a nyugati birodalomba.

1. A germánok. 2. A népvándorlás kezdete.

A nyugati góthok. Alarich. 3. A barbárok betelepődése a nyugat-római birodalom provinciáiba. 4. A hunok. Attila. 5. A nyugat-római birodalom bukása. 6. A keleti góthok Itáliában. Nagy Tkeodorich. 7. A frankok. _hlodvig 3—11

II. A kelet-római birodalom s a mohammedán hódítás.

1. A kelet-római birodalom. 2. Mohammed s az arab hódítás 11—16

III. A pápaság, a nyugat-római császárság felújítása, a hűbéri rend megalakulása.

1. A római püspök mint az egyház feje. 2. A meroringi renyhe királyok s a Karolingok. 3. Nagy Károly. 4. A hűbériség ... 16—22

B) A középkori intézmények virágzása.

I. Államalakulások a IX. és a X. században.

1. N. Károly birodalmának a bomlása. Az utolsó Karolingok. 2. Arab és normann népv. dorlás. 3. Magyarország megalakulása. 4. Az angol monarchia megalakulása 22—28

II. Németország egyesítése. A német-római császárság.

1. A szász dynastia uralma. 2. A száli frank császárok kora. 3. Az investitura harcz 28—34

III. A kereszties háborúk kora.

1. A kereszties hadjáratok okai. 2. Az első kereszties hadjárat. 3. A második kereszties hadjárat. 4. A harmadik kereszties hadjárat.

5. A negyedik keresztes hadjárat. 6. A kisebb keresztes hadjáratok. 7. A keresztes hadjáratok eredményei. 8. Keresztes hadjáratok nyugaton 34—41

IV. A főbb európai államok fejlődése a keresztes háborúk és a pápai főuralom korában.

1. Isten állatnának eszméje. 2. Németország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában. 3. Magyarország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában. 4. Franciaország a keresztes hadjáratok s pápai főhatalom korában. 5. Angolország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában.

6. Keresztény államok alakulása a pyrenausi félszigeten 41—46

C) A középkori intézmények bukása.

I. A császárság hanyatlása.

1. Az interregnum Németországban. A Habsburgok hatalmának a megalapítása. 2. A császárok tehetetlensége. 56-60

II. A pápaság hanyatlása.

1. A pápai hatalom hanyatlásának főbb okai.
2. Az egyház s a nemzeti királyságok. 3. A schizma, reform-kísérletek, a zsinatok 60—63

III. A hűbériség felbomlása.

1. Olaszország. 2. Hűbérelles mozgalmak Németországban. 3. Az utolsó középkori német-római császárok. 4. Hűbérelles mozgalmak Franciaországban. 5. Az angol alkotmány fejlődése. 6. A százéves angol-francia háború.

7. A Burgundi hercegség fejlődése és bukása.

8. A francia állam központosítása. 9. A fehér és piros rózsa harcza Angliában. 10. Spanyolország megalakulása. 11. A török hatalom föllépése. 12. Magyarország a XIV. és a XV. században. 13. Észak-Európa 63—78